

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra pastorální a spirituální teologie

**Relevantní spirituální pojmy ve Florenského díle
Sloup a opora pravdy**

Jiljí Kubrický

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Dr. Michal Altrichter, Th.D.

Studijní obor: Teologické nauky

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem při tom jen uvedenou bibliografii.

V Olomouci dne 24. 2. 2020.

Jiljí Kubrický

Poděkování

Na tomto místě musím především poděkovat své milované ženě, jen díky její lásce a trpělivosti se mi podařilo tuto práci dokončit. Další velké poděkování za odborné a přitom velice citlivé vedení směřuje k docentu Michalu Altrichterovi.

Obsah

Úvod	7
I. Osobnost Pavla Florenského.....	8
I. 1. Duchovní odkaz kněze Pavla Florenského	8
I. 1. 1. Životopisné údaje Pavla Florenského	9
I. 1. 2. Florenského pojetí „Pravdy“	11
I. 1. 3. Florenského pojetí pravdivosti.....	12
I. 1. 4. Soudy	13
I. 1. 4. 1. Bezprostřední soudy.....	13
I. 1. 4. 2. Zprostředkované soudy	13
I. 1. 5. Sebedokazatelný Subjekt	14
I. 1. 6. Vztah a zákon totožnosti	15
I. 1. 7. Boží trojjedinost.....	16
I. 1. 8. Láska jako základ bytí	18
I. 2. Význačné duchovní momenty ze života	19
I. 2. 1. Dětství a studia.....	19
I. 2. 2. Manžel a otec	19
I. 2. 3. Starec Izidor	20
I. 3. Geneze díla <i>Sloup a opora pravdy</i>	21
I. 3. 1. První tři kapitoly díla	21
I. 3. 1. 1. List první: Dva světy.....	22
I. 3. 1. 2. List druhý: Pochybnost	22
I. 3. 1. 3. List třetí: Trojjedinost	23
I. 3. 2. Následujících osm teologických listů	23
I. 3. 2. 1. List čtvrtý: Světlo Pravdy	23
I. 3. 2. 2. List pátý: Utěšitel.....	25
I. 3. 2. 3. List šestý: Rozpor	26
I. 3. 2. 4. List sedmý: Hřích (Sám sebe požívá).....	27
I. 3. 2. 5. List osmý: Gehenna	28
I. 3. 2. 6. List devátý: Stvoření	29
I. 3. 2. 7. List desátý: Sofia.....	30

I. 3. 2. 8. List jedenáctý: Přátelství.....	31
I. 3. 3. List poslední: Žárlivost	33
II. Dopis jako teologické sdělení.....	35
II. 1. Epistolární apoštolát v dějinách křesťanské spirituality (Zatvornik a Saleský)	35
II. 1. 1. Teofan Zatvornik	36
II. 1. 1. 1. Život Teofana Zatvornika (1815 – 1894)	36
II. 1. 1. 2. Apoštolát Zatvornikovy korespondence	36
II. 1. 2. Svatý František Saleský	37
II. 1. 2. 1. Život svatého Františka Saleského (1567 – 1622).....	38
II. 1. 2. 2. Apoštolát korespondence svatého Františka Saleského	38
II. 1. 3. Myšlenkové průniky v knize <i>Sloup a opora pravdy</i> a dopisech Teofana Zatvornika a svatého Františka Saleského	39
II. 2. Struktura díla a biblické pozadí <i>Sloup a opora pravdy</i>	40
II. 2. 1. Kristologie v díle	41
II. 2. 2. Abrahámovské vykročení	42
II. 2. 3. Připodobnění se Kristu	43
II. 3. Co toto dílo představuje?	44
II. 3. 1. Pravoslaví versus jiné křesťanské denominace	45
II. 3. 2. Vztah autora ke stvořenému světu	46
II. 3. 3. Vztah autora k člověku	47
III. Personální dimenze díla	49
III. 1. Frekventativní témata a duchovní relevance	49
III. 1. 1. Pravda.....	49
III. 1. 2. Trojjedinost	50
III. 1. 3. Láska	52
III. 1. 4. Egoismus	53
III. 1. 5. Asketismus, návrat k přirozenosti	53
III. 2. Souvislosti s předchozími i následnými osobnostmi ruského myšlení	55

III. 2. 1. Ivan Vasiljevič Kirijevskij	55
III. 2. 2. Alexej Stěpanovič Chomjakov	56
III. 2. 3. Nikolaj Fjodorovič Fjodorov	57
III. 2. 4. Vladimír Solovjov	57
III. 2. 5. Bratři Trubečtí	58
III. 2. 6. Otec Sergej Bulgakov	60
III. 2. 7. Nikolaj Berd'ajev	61
III. 2. 8. Nikolaj Onufrijevič Losskij	62
III. 3. Praktické aplikace pro současnost	64
III. 3. 1. Přiblížení náboženství současným lidem	64
III. 3. 2. Jednota křesťanů	65
III. 3. 3. Duch Svatý „nevycházející“	66
Závěr	68
Anotace	70
Bibliografie	71
Seznam použitých zkratk	74

Úvod

Pavel Florenskij a jeho dílo: *Sloup a opora pravdy*. Tato, jak svým obsahem, tak duchovní silou pozoruhodná kniha, která měla otci Florenskému posloužit i jako dizertační práce, je zpracována v podobě 12 dopisů, adresovaných neznámému příteli¹. Celý spis je protkán osobními, produchovněnými texty, které se mohou chápat jako modlitba. Je plný nepřehledného množství citací z různých druhů filosofické či duchovní literatury,² a také odkazů na další literaturu, potřebnou pro bližší prozkoumání daného tématu. Enormní rozsah tohoto životního díla svědčí o fenomenálním intelektu jeho autora, který se, co by ruský pravoslavný kněz v komunistickém Sovětském svazu, přes všechna protivenství nezřekl své víry, a to ani za cenu deportace do koncentračního tábora, kde nakonec i zemřel.

V této práci se pokusím přiblížit základní a stěžejní relevantní spirituální pojmy, tak jak je chápal a ve svém díle vysvětloval otec Pavel Florenskij. V první kapitole se seznámíme s duchovním odkazem tohoto myslitele, přiblížíme si jeho život a seznámíme se s jednotlivými dopisy, které jsou strukturovány jako kapitoly. Každá z kapitol (dopisů) díla je věnována určitému tématu, které je v ní rozvinuto a vysvětlováno. Jedná se však o témata a pojmy, které prostupují celou knihou, proto jsou jednotlivé dopisy popsány jen v hrubých obrysech a relevantní spirituální pojmy, jimiž se tato práce zabývá, budou podrobněji vysvětleny až v kapitole poslední. Druhá kapitola pojednává o společných bodech v epistolární teologii svatého Františka Saleského a Teofana Zatvornika s dílem Pavla Florenského, dále představuje strukturu díla *Sloup a opora pravdy* a jeho biblické pozadí. Poslední kapitola je pak věnována personální rovině díla, a hlavním tématům knihy, dále pak srovnání s dalšími ruskými pravoslavnými teology z období slavjanofilství až do nástupu komunistů k moci a v poslední části kapitoly se zamyslíme nad možností praktické aplikace myšlenek Pavla Florenského v současnosti.

¹ Snad spisovateli a filosofu Nikolaji Onufrijeviči Losskimu. Florenskij mu ji roku 1913 poslal a její přečtení Losskij spojuje se svým návratem k církvi. Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 277. Na wikipedii se dočteme, že: Vydavatelství Princeton University Press, se domnívá, že by tímto přítelem mohl být sám Kristus. Srov. Pavel Florenskij, [online] poslední aktualizace 7. 11. 2017. 22:25. [cit. 18. 3. 2018], Wikipedie, Dostupné z [www: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_Florenskij](https://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_Florenskij)

² Kniha *Sloup a opora pravdy* čítá 709 stran, z toho samotných 12 dopisů, které tvoří jádro knihy, jsou na 413 stranách. Kapitola nazvaná: „Vysvětlení a důkaz některých jednotlivostí, které byly v textu pokládány za samozřejmé“, má 83 stran, a poznámkový aparát, čítající 1056 poznámek pokrývá 209 stran textu.

I. Osobnost Pavla Florenského

Pavel Aleksandrovič Florenskij (1882 – 1937) je jednou z nejdůležitějších postav originální, ruské, náboženské filosofie. Podobně jako na většinu obyvatel tehdejšího Ruska měla na život Pavla Florenského zásadní vliv říjnová revoluce roku 1917. Vládnoucí komunisté začali postupně a systematicky potlačovat jakékoli projevy náboženského života. Totalitní režim zcela nekompromisně likvidoval sebemenší projev nesouhlasu s bolševickým převratem. Naprostá většina vůči režimu negativně se vymezující ruské inteligence byla buď deportována ze země, nebo odstraněna z veřejného života násilným přesunem do koncentračních táborů na Sibíři. Jedním z mála náboženských myslitelů, který se rozhodl neemigrovat,³ ale zůstat v komunistickém Sovětském svazu, a při tom neustoupit ani o krok ve svých náboženských a myšlenkových postojích, byl pravoslavný kněz, teolog, básník, filosof, astronom, lingvista, matematik, fyzik, všestranný umělec, polyglot ovládající téměř všechny živé i neživé jazyky, inženýr elektrotechniky, geolog, zakladatel slévárenství v SSSR a v neposlední řadě hluboce věřící a duchovním životem žijící muž, Pavel Florenskij.

I. 1. Duchovní odkaz kněze Pavla Florenského

Když Hospodin ve Starém zákoně poprvé oslovuje Mojžíše, vyzývá jej, aby si vyzul opánky.

„I zavolal na něho Bůh z prostředku keře: „Mojžíši, Mojžíši!“ Odpověděl: „Tu jsem.“

Řekl: „Nepřibližuj se sem! Zuj si opánky, neboť místo na kterém stojíš je půda svatá.“

(Ex 3, 4-5)

Jak chápat tento požadavek? Hospodin volá člověka, Mojžíše, a když se přiblíží, ukládá mu odložit obuv, aby na půdě, kterou smí Mojžíš s Bohem sdílet, na půdě svatosti, nebyl od Boha oddělován ničím lidským. Přeneseme-li tento obraz do obecné roviny, můžeme Božímu požadavku rozumět tak, že jestliže Bůh udělí člověku svou milost, a osloví jej, tak pro setrvání v jeho blízkosti, pro rozhovor s Bohem, je nutné odložit vše, co nás odděluje ne jen přímo od Boha samotného, ale i od toho co Bůh užívá pro to, aby se člověku zjevil. Otec Florenskij si byl tohoto Božího požadavku velmi dobře vědom. V knize Sloup a opora pravdy své teologické

³ Po nástupu bolševiků k moci usiloval československý prezident Tomáš. G. Masaryk díky svým mezinárodním kontaktům zachránit Florenského i s jeho rodinou a nabízel mu azyl v Československu. Florenskij se však rozhodl sdílet jako kněz úděl svého lidu. Srov. Katolický týdeník, Perspektivy č. 43/2017.

myšlení staví na všem, co je vlastní pravoslavně věřícímu člověku. Na myšlení, podloženém vírou, na vůli, utvrzené v askezi, na patristické literatuře, na zkušenosti bohoslužebné tvorby církve, na ikonografii⁴ a příkladech z života světců. Usiluje o celistvé poznávání a vždy se snaží nalézt „půdu“, na které zaslechne Boží hlas, který jej utvrdí ve správnosti na cestě v hledání pravdy.

Nyní se nejprve stručně seznámíme s pohnutým životním osudem otce Florentského a pak se pokusíme představit jeho pojetí pravdy, co by živého, Sebedokazatelného Subjektu, Trojjediného Boha.⁵ Načrtneme v hrubých obrysech princip myšlení otce Pavla Florentského, který se nejprve vědeckým způsobem bude snažit nalézt Věčnou Pravdu, aby nakonec po veškerém úsilí přesvědčil čtenáře, a i sebe samotného, že samotná lidská věda k poznání Pravdy nestačí.

I. 1. 1. Životopisné údaje Pavla Florentského

Pro seznámení s autorem zkoumaného díla považuji za nezbytné uvést jeho základní životopisné údaje:

Pavel Florentskij se narodil 21. ledna 1882 v Jevlachu, na území dnešního Azerbajdžánu v rodině železničního inženýra. Vyrůstal mezi šesti sourozenci na území dnešní Gruzie, kde jeho dětskou mysl zcela upoutávalo tajemství přírody, která mu v jeho dětských očích připadala magická.⁶ Po ukončení gymnázia vystudoval na Moskevské univerzitě matematiku a filosofii. Od roku 1904 studuje teologii, v roce 1908 se stává profesorem Moskevské duchovní akademie, kde vyučuje na katedře filosofie. V roce 1909 si bere za ženu Annu Michajlovnu Giacintovou. Dva roky na to je vysvěcen na kněze v pravoslavné církvi a v roce 1914 píše svou disertační práci *O duchovní pravdě*. Počátkem postupného konce šťastného rodinného života však bylo vítězství bolševické revoluce v roce 1917. V Rusku začíná pronásledování věřících i odpůrců nově nastoleného socialistického režimu. Duchovní akademie jsou uzavírány a Florentskij je nucen opustit svou profesorskou kariéru. Roku 1918 je nakrátko členem komise pro ochranu uměleckých památek Trojicko-sergijevského kláštera. Při tom se aktivně podílí na záchraně relikvií svatého Sergeje Radoněžského, jejichž zničení bylo iniciováno komunistickou vládou,

⁴ Srov. FLORENSKIJ, P., *Sloup a opora pravdy*, s. 311.

⁵ Počáteční velká písmena odpovídají úzu východní liturgie vstupovat takto i do celkovější teologie. Jde o předmět úcty k Božím tajemstvím, a potom rovněž o úzus typický pro samotného Pavla Florentského.

⁶ In. Teologický sborník 1/2002., ŽÁK, E., P. A. Florentskij-Prorok a mučedník „nového myšlení“, s. 30.

což se mu nakonec pravděpodobně stalo osudným. Od roku 1919 je nucen pracovat jako elektrotechnik. Na svém pracovišti se zabývá mimo jiné studiem elektrických polí a dielektrik. Když v roce 1924 publikuje mimo jiné i své stěžejní dílo *Sloup a opora pravdy*, je členem Centrální komise pro elektrotechniku. O rok později je vyslán na Kavkaz, kde pracuje na výzkumu zabývajícím se výrobou litého čediče. Ve druhé polovině dvacátých let se věnuje hlavně práci v oblasti elektrodynamiky a fyziky. Publikuje vědeckou práci *Imaginární čísla v geometrii*, ve které se zabývá geometrickou interpretací teorie relativity. Roku 1928 byl donucen odejít do exilu, do města Nižnij Novgorod, odkud se ještě jednou mohl vrátit do Moskvy po intervenci Jekatěřiny Gorké, manželky spisovatele Maxima Gorkého. I když sovětská vláda v maximální možné míře využívala vědeckých schopností otce Florenského, jeho věrnost církvi a křesťanským principům mu odplácela neustálým pronásledováním, které nakonec v roce 1933 vyústilo v zatčení a odsouzení k 10 letům práce v koncentračním táboře, za protisovětskou agitaci, která se měla nacházet v knize *Imaginární čísla v geometrii*. Vězeň Pavel Florenskij nejprve pracuje na budování železniční trati Bajkalsko-amurské magistrály, ale už od roku 1934 je držen na Soloveckých ostrovech v Bílém moři, kde řídí výzkum produkce jódu a agaru získávaných z řas v okolí ostrova. Jeho život končí pravděpodobně někdy v roce 1937. Přesné datum není známo. Poslední záznam z vyšetřování je datován 25. listopadu 1937 v tehdejší Leningradu. Sovětské zákony umožňovaly soudy tzv. „trojkou“, (obvykle to byl regionální náčelník NKVD, první tajemník strany v dané oblasti a zástupce prokuratury nebo místní vlády), která mohla odsoudit k smrti bez účasti obviněného, bez právníka i bez obhajoby a civilního soudu. Florenskij byl popraven pravděpodobně krátce po tomto soudu, asi v prosinci 1937 v blízkosti městečka Toksova, vzdáleného asi 20 km od Leningradu, dnes Petrohradu. Důvod odsouzení není znám. Podle legendy nechtěl údajně prozradit místo, kde jsou ukryty ostatky svatého Sergeje Radoněžského. Tělo tohoto všestranně nadaného, geniálního muže, zvaného „ruský Leonardo da Vinci“, nebo též „ruský Pascal“, bylo pohřbeno ve společném hrobě s dalšími oběťmi NKVD a jeho místo není bohužel dodnes známo.⁷

⁷ Všechny životopisné údaje a data čerpány z: Pavel Florenskij, [online] poslední aktualizace 7. 11. 2017. 22:25. [cit. 18. 3. 2018], Wikipedie, dostupné z [www: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_Florenskij](https://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_Florenskij)

I. 1. 2. Florenského pojetí „Pravdy“⁸

Pravda, rusky: „istina“, je otcem Pavlem chápána jako jsoucno, které pravdivě a bezpodmínečně existuje. Je to „trvalá existence,“ neboli něco „žijícího.“ Rusové chápou pravdu jako: „živou, dýchající bytost“, bytost, s trvalou existencí.⁹ Otec Florenskij z toho vyvozuje, že pro Rusy je tedy pravdou živý, Sebedokazatelný Subjekt, Bytí samo o sobě. Takovéto chápání pravdy se našemu autorovi shoduje s definicí svatého Anselma z Canterbury i s myšlením svatého Tomáše Akvinského.¹⁰ Je však možné přemýšlet nad možností existence Bytí o sobě, bez toho aniž bychom stavěli své myšlení na autoritě Písma a víře? Otec Florenskij dokazuje, že ano. Použijme pro pochopení jeho postoje příklad ze života. Rybář, který zjistí, že v nádrži před ním je voda a nikoli třeba ropa, rozhodne se chytat ryby, protože je pravděpodobné, že v rybníce plném vody ryby budou, a že sice nemá jistotu úlovku, ale má oprávněnou naději rybu ulovit. Vychází tedy z jakéhosi pravděpodobného předpokladu, který dává jeho počínání naději na úspěch. Podobně i náš teolog, když se pokouší hledat Pravdu, musí vyjít především z předpokladu, že je možné Pravdu nalézt, neboť předpokládá, že existuje. Jako tedy pro rybáře je nutným předpokladem pro úlovek ryby nádrž s vodou, tak pro našeho teologa je pro možnost poznání pravdy nutné vycházet z několika předpokladů:

„a) absolutní Pravda existuje, je to tedy bezpodmínečná realita,

b) je poznatelná, je to tedy bezpodmínečná rozumnost,

c) je dána jako fakt, je to tedy definitivní intuice, je však absolutně dokázaná, je tedy strukturována jako nekonečný diskurz.“¹¹

Nyní vstoupíme s naším teologem na půdu pravděpodobnosti. V zápalu hledání se totiž na zkoušku vydává na pole rozsáhlého morálního systému, probabilismu, ovšem pod podmínkou, pouhého využití tohoto systému pro potvrzení či vyvrácení svých úvah.¹² Budeme předpokládat hypotetickou možnost existence a poznatelnosti absolutní Pravdy a pokusíme se vysvětlit, jak se od předpokladu dopracoval otec Florenskij až k jistotě.

⁸ Náš autor pojednává o Pravdě s velkým „P“, tedy Pravdě, která dává bytí všem pravdám, jež spočívají ve shodnosti vypovídání se skutečností.

⁹ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 40.

¹⁰ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 60.

¹¹ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 58, vysvětlení pojmu intuice a diskurz, viz. Tamtéž, s. 52.

¹² Srov. Tamtéž, s. 58. Probabilismus je morální systém držící se zásady že: „je dovoleno držet se pravděpodobného mínění, které si zaslouží být uznáno, tedy důvodné, i když opačné mínění je pravděpodobnější.“ Srov. MÁDR. O., *Mravouka I, Základy*, [online]. s. 87. Dostupné z: <https://www.oto-madr.cz/Knihy/Mravouka-I-Zaklady-skripta> [cit. 2019-10-29].

I. 1. 3. Florenského pojetí pravdivosti

Pravda je něco, o čem se nedá pochybovat. „*Já jsem cesta, pravda i život.*“ (Jan 14, 6), prozradil Pán Ježíš Kristus krátce před svým zatčením učedníkům. Když se jej na druhý den ale Pilát zeptal: „Co je pravda?“ Kristus na tuto otázku Pilátovi nedává žádnou odpověď. Otec Florenskij se domnívá, že pokud by Pán odpověděl tiše a pravdivě: „Já jsem Pravda“, nespokojil by se Pilát s jeho odpovědí. Lidské měřítko pro pravdivost je totiž složitější. Jak snadné by bylo, kdybychom dokázali srdcem uvěřit to, čemu se rozum vzpírá.¹³

Lidské chápání pravdy se omezuje na rozlišování pravdivosti dané skutečnosti, od nepravdivosti dané skutečnosti. Toto rozlišování provádí člověk v podobě rozvažování, kdy za použití kritérií, určujících spolehlivost ověřované skutečnosti, vyvozuje závěry označující poznávanou skutečnost. Toto rozlišování pak je ve filosofické terminologii nazýváno: soud. Soudy posuzují podmínky spolehlivosti pravdy, hledají atribut pravdy, na základě něhož ji odliší od nepravdy.

„Pravda se stává mým majetkem prostřednictvím aktu mého soudu.“¹⁴

Soudy jsou však podmíněny lidskou schopností poznávat. Vzniká zde proto otázka: Je to, co já poznávám na základě svého soudu jako pravdu skutečně pravda? Není to jen moje subjektivní pravda, ale objektivně je to nepravda? Jsou mé soudy skutečně shodné s pravdou? Jsou správné? Abychom se dobrali odpovědi, zanalyzujeme si nejprve samotné soudy.

¹³ Níže na základě myšlenek otce Florenského vysvětlíme, že je možné uvěřit i tomu, co není v souladu s rozumem, (rozumí se s rozumem, který ohraničuje realitu), na základě lásky.

¹⁴ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 46.

I. 1. 4. Soudy

Rozlišujeme dva druhy soudů: Bezprostřední, vycházející z intuice a zprostředkovaný, založený na diskurzu.

I. 1. 4. 1. Bezprostřední soudy

Bezprostřední soudy vychází ze tří druhů samozřejmé intuice:¹⁵

- a) ze samozřejmosti smyslové zkušenosti (smyslově-empirická),
- b) z intuice intelektuální (transcendentálně-racionalistická),¹⁶
- c) z intuice mystické (podvědomě-mystické), při které dochází k sjednocení subjektu s objektem.¹⁷

Tyto bezprostřední soudy však nemohou dospět k poznání pravdy jako takové, neboť jsou vždy podmíněny lidskou schopností poznávat. Pokud bychom pominuli rozdílnosti jednotlivých lidí ve schopnostech odhalovat dílčí pravdy „všeho“, vždy nakonec narazíme, i u toho nejnadanějšího člověka, na omezenost danosti lidství. Čili poznání, které nám přináší bezprostřední soudy, je vždy diferencováno omezenými schopnostmi poznávajícího subjektu. Jednoduše řečeno, intuitivní poznání je poznání, které je nám vnuceno, je dáno do našeho vědomí zvnějšku a je to především poznání podmíněné.¹⁸ Podmíněné poznání proto, už ze své podstaty nemůže být poznání objektivně pravdivé.

I. 1. 3. 2. Zprostředkované soudy

Zprostředkované soudy se nazývají diskurzem, protože jejich spolehlivost je dána slučitelností s jiným soudem.¹⁹ Ale ani pomocí nich se, dle našeho teologa, nelze dopátrat holé,

¹⁵ Samozřejmou intuicí je člověk rozvíjen, ale i determinován. Je atributem člověka a ovlivňuje jej už v samotném počátku poznávání a tvoření bezprostředních soudů. Jinak tomu bude u soudů zprostředkovaných, jak uvidíme dále.

¹⁶ Tato intuice je typicky a pouze lidská vlastnost a je získávána výchovou a rozvojem racionálního uvažování. Víme, že $1+1=2$, ne proto, že nás to naučila paní učitelka, ale proto, že s tím sami vnitřně souhlasíme.

¹⁷ Je zde myšlená v poznámce č. 29 na prvním místě jóga, a při této disciplíně, zůstává subjekt subjektem a jeho poznání, vnímání je omezeno jen na určitý časový úsek a proto zřejmě není také dostatečné.

¹⁸ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 47.

¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 50.

čisté, ničím nepodmíněné pravdy. Zprostředkované soudy totiž nemají konec.²⁰ Descartes začal svou filosofii svým slavným: „Cogito ergo sum!“ Myslím, tedy jsem, to je pro něj nezvratitelná pravda. Z ní vychází a řeší další na toto navazující otázky. Pokud přemýšlíme dále: Ano myslím, tedy jsem. Ale proč myslím? Odpovídáme: Protože to patří k lidské přirozenosti, protože myšlení činí člověka člověkem. Proč tomu ale tak je? Protože. A tady už se naše uvažování větví. Buď proto, že nás Bůh takto stvořil, nebo proto, že jsme se vyvinuli z nižších méně inteligentních bytostí do dnešní podoby Homo Sapiens. Obě odpovědi před námi otvírají další a další otázky a vždy je na co se ptát, a otázky nikdy nemají konec, pokud odpovídající nerezignuje a neodvolá se na nadpřirozeno.²¹

Z výše uvedeného Florenskij tedy logicky vyvozuje, že vše racionální je současně také nevysvětlitelné.²² Racionálním uvažováním se totiž není možné dobrat konce otázek. Navíc ke každé odpovědi je možné zaujmout skeptický postoj, o všem je možné pochybovat! Jediné o čem by pochybovat nešlo, by mohla být taková skutečnost, která by existovala sama o sobě, sama sebe by potvrzovala a byla by pravdivá nezávisle na poznávajících subjektech. Protože by si tato skutečnost musela uvědomovat sebe sama, nazývá ji Florenskij: „Sebedokazatelný Subjekt.“

I. 1. 5. Sebedokazatelný Subjekt

Pokud hypoteticky uznáme možnost existence Pravdy, pak bychom Pravdu museli rozeznávat jak intuitivně (bezprostředními soudy), tak v rozvažování²³ (zprostředkovanými soudy). Zde už to začíná našemu teologovi do sebe zapadat. Pokud bychom totiž připustili, že Pravda existuje a že je poznatelná, přestaly by bezprostřední soudy být bezděčnými a slepými a bezprostřední soudy by nebyly nekonečné, ale nutně by se musely integrovat do jednoty.²⁴ Z toho otec Florenskij vyvozuje, že pokud Pravda existuje pak:

„Je to nekonečno, myšlené jako pospolná jednota, jako jediný, v sobě dokončený Subjekt.“²⁵

Pokud by taková Pravda existovala, stála by nade vším a všechno by v Ní nacházelo své vysvětlení, svou podstatu, svou existenci. Touto úvahou tedy náš teolog dospívá k možné

²⁰ Srov. Tamtéž, s. 51.

²¹ Srov. Tamtéž, s. 51.

²² Srov. Tamtéž, s. 51.

²³ Pavel Florenskij používá pro rozvažování nám nepřilíš blízký termín „diskurz.“

²⁴ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 59.

²⁵ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 59.

existenci všeobjímající a vše zdůvodňující Pravdy. Pozvolna zde Pravda získává atributy přináležející pouze Bohu, jednotu a nekonečnost.

Tímto filosofickým rozvažováním dochází otec Florenskij k možnosti existence Boha jakožto jediného, všeobjímajícího a nekonečně dokonalého Subjektu. Tento Subjekt má vlastnosti osoby, neboť si uvědomuje sebe sama a zároveň sebe sama dokazuje, není tedy ničím podmíněný, ale existuje sám o sobě. Sebe dokazatelný Subjekt by bylo podle otce Florentského jediné, co by stálo mimo jakoukoli skepsi, mimo jakoukoli pochybnost.²⁶ Naše vyjadřování, a také samozřejmě chápání skutečnosti, spočívá v nerozlučném spojení podmětu s přísudkem.²⁷ Tvrzení: „Člověk je živočich,“ však je podloženo intuitivním poznáním, že i: „živočich je člověk.“ Právě toto poznání však v nás při slově „člověk“ vyvolává to, co člověk skutečně je. Musíme si však například spojovat představu člověka s pojmem živočicha? Náš teolog tvrdí, že tato spojitost není apodikticky nutná a nelze ji v podstatě ani dokázat.²⁸

I. 1. 6. Vztah a zákon totožnosti

Další otázka, kterou si náš autor klade, spočívá v rozporuplnosti zákona totožnosti, neboli v nesouhlasu toho co vnímáme smysly, s tím co skutečně existuje. Problém zákona totožnosti totiž podle něj tkví především v neustálém pohybu času. V našem světě neexistuje nic, co by nutně nespadlo do proudu času. Vše co je, je teď, ale nemusí být potom. Pokud to však je i potom, není to to samé, jako v předchozím okamžiku. „*Nevstoupíš dvakrát do jedné řeky,*“ říká Hérakleitos. Vše stále plyne, nic není stejné a vše se mění. Jak tedy může platit zákon totožnosti, jak může být řeka, kterou jsme viděli včera tatáž, jakou vidíme dnes? Zde dochází otec Florenskij k jednoduchému vysvětlení:

„Nic nového nemůže existovat, bez toho aniž by to předtím nebylo staré.“²⁹

Zákon totožnosti tedy nelze aplikovat pouze na substanci samotnou, ale na její pohyb v čase, tedy na její vztah k sobě samotné. Každý element bytí je článkem substanciálního vztahu, vztahu-substance.

²⁶ Srov. Tamtéž, s. 60.

²⁷ Ve druhé knize Mojžišově narážíme na ukázkový příklad omezenosti lidského chápání, když Hospodin zjevuje své jméno Mojžišovi, hovoří o Sobě jako o probíhající existenci: „*Jsem, který Jsem. A pokračoval: Toto řekneš synům Izraele: JSEM poslal mě k vám.*“ Septuaginta překládá poslední větu: „*Jsoucí poslal mě k vám.*“ Bůh je tedy Bytí bez podmětu, Bytí samo o Sobě, a proto je pro naše chápání transcendentní.

²⁸ Srov. Tamtéž, s. 53.

²⁹ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 61.

„Totožnost, která je mrtvá v podobě faktu, může být a nezvratně bude živá v podobě aktu.“³⁰

Jedině tak lze uchopit zákon totožnosti. Existující substance existuje jen proto, že je sama se sebou ve vztahu. **A to co my vnímáme, co pojmenováváme jakožto substanci, není jen substance samotná, ale substanciální vztah!** Jak vysvětluje otec Florenskij, $A = A$, jen proto, že $A = ne-A$.

„*A je A, protože věčně trvá ne-A. V tomto ne-A ono nachází své potvrzení jako A.*“³¹

Otec Florenskij tak dochází k novému, vyššímu stupni poznávané skutečnosti. Já jsem Já, jen proto, že jsem jiný, než Já, který jsem byl včera, současně však jsem Já jen proto, že jsem včera byl jiný, tedy ne-Já. Já se utvrzuje ve své existenci tím, že se neustále mění. Člověk se tedy utvrzuje ve své identitě svým neustálým vývojem. U Boha, který je podle Písma svatého také bytost vztahová,³² je tomu však jinak. Bůh není omezen časem ani prostorem, a protože není v čase, je prost jakékoli změny nebo vývoje. To, že se Bůh nemění, však neznamená, že se nepohybuje. Podmínkou života, ale i vztahu je vždy pohyb. Základní charakteristickou známkou života jedince je dech, a známkou vztahu dvou, nebo více osob, je vždy atmosféra vztahu. Setkají-li se dva lidé, vždy mezi nimi vzniká určitý vztah, který může přetrvat navždy, nebo se naopak může změnit, či úplně skončit. V Boha je touto atmosférou vztahu Bůh sám, respektive jedna z Božských osob, Duch Svatý.

1. 1. 7. Boží trojjedinost

Pravda musí být nutně Pravdou v kterémkoli čase, ale i mimo čas. Pokud si, s naším autorem, představíme, že A je Sebedokazatelný Subjekt, musí tento subjekt do sebe zahrnovat všechno, co bylo v čase před ním, i to co teprve přijde, a vše toto musí poznávat, znát, vědět, uvědomovat si. Musí to tedy být hotový, dokončený Subjekt.³³ Nic by mu nemělo scházet, ale nic také přebývat. Takže, dokážeme si představit, že Subjekt je sebe dokazatelný vztahem sám k sobě, pokud by byl mimo čas, ale zároveň by byl schopen existovat i v čase. Jak ale vysvětlíme, že sám sebe vnímá a sám sebe dokazuje? Jak už jsme na základě myšlenek Pavla

³⁰ Tamtéž, s. 61.

³¹ Tamtéž, s. 62.

³² Srov. Jan 14, 11-17.

³³ Plnost je myšlena nikoli jako přesycenost nebo přemíra, ale jako absolutnost. Matematicky vyjádřena je plnost na 100 % obsahu. Ještě lépe bychom námi představovanou plnost nazvali „ideální“ plností.

Florenského vysvětlili výše, A je A jen proto, že je současně i ne-A. Máme tedy dvě skutečnosti, stejné podstaty a tedy stále jeden Subjekt, který však existuje jen díky vztahu svých dvou skutečností, jazykem církevních otců, „hypostazí“. Jenže ne-A není jen obrazem, opakem A, musí být natolik odlišné od A, že aby bylo skutečné, musí mít i ono svůj protipól, svou hypostazi, která bude ne-ne-A. Toto ne-ne-A, aby bylo zase skutečností, musí mít také svůj protipól, ne-ne-ne A, a tento nachází v A prvotním. Tímto se otci Florenskému uzavírá pomyslný kruh. **Sebedokazatelný Subjekt může existovat jedině ve Třech hypostazích.**

„Pouze v jednotě Tří získává každá hypostaze absolutní potvrzení, které ji ustanovuje jako takovou. Mimo Tří žádná z nich neexistuje, neexistuje žádný Subjekt Pravdy.“³⁴

Potvrzení těchto slov nacházíme i v Písmu. Ježíš říká v Janově evangeliu:

„Kdo vidí mne, vidí Otce.“ (Jan 14, 9)

„Kdybyste znali mne, znali byste i mého Otce.“ (Jan 8, 19)

Otec zná Syna a Syn Otce a jejich vzájemný vztah, jejich poznání je Duch Svátý.

„Až přijde Přímluvce, kterého vám pošlu od Otce, Duch pravdy, jenž od Otce vychází, ten o mně vydá svědectví. (Jan 15, 26)

Pokud vše existující existuje jen díky nezvratitelné a nerozdělitelné vlastnosti nutné vztahovosti, která je každému existujícímu bytí dána jakožto podmínka samotného bytí, potom i Bůh jakožto reálná existující skutečnost,³⁵ musí být nutně skutečnost vztahová. Avšak skutečnost taková, která se sice vztahem k Sobě samému neustále pohybuje, ale přitom zůstává stálá a neměnná! Neustálý a při tom nezměněný pohyb je pak možný pouze v láskyplném vztahu.

³⁴ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 63.

³⁵ Připustíme-li, že na Boha se nutně vztahují podmínky jako na kterékoli jiné bytí, a že tedy předpokládáme, že v našem reálném světě existuje.

I. 1. 8. Láska jako základ bytí

Z autority Písma svatého je dáno, že podstatou Boha je láska, že láska není pouze atribut Boha, ale že Láska je sám Bůh.³⁶ Z toho vyvozuje kardinál Tomáš Špidlík, že základem všeho bytí je láska, a dokonalost člověka se nachází pouze v lásce.³⁷ Pokud se Milující dává Milovanému, musí se mu darovat zcela, tedy tak, že si nenechá pro sebe nic, ani sebe sama. Přesto musí zůstat sám sebou, neboť jinak by Milující přišel o svůj Milovaný Subjekt, o objekt své lásky. Proto Milující musí vystoupit ze sebe, a při tom, že zůstane sebou Samým (Milujícím) odevzdá se v Jiném Milovanému. Totéž činí i Milovaný, a oba se setkávají v tomto Jiném. Zde se aplikuje Pavlovo:

„Nežiji už já, ale žije ve mně Kristus.“ (Gal 2, 20)

Dalo by se tedy říci, že jedině láska nás přetváří v Krista.

„Jednání lásky je činem víry, která je smrtí našeho izolovaného já.“³⁸

Ochota vyjít ze sebe, ze zažitých stereotypů, opuštění egoismu vlastního sebestředného Já, to je počátek na cestě k poznání Boha a ke svobodě.

„Láska bez Boha není láska, ale jen přírodní jev.“³⁹

Otec Florenskij identifikuje pravdu s láskou.

„Kde je pravda, je nepochybně také láska.“⁴⁰

Pravda a láska se v Bohu slévají v Jedno. Láska není možná, bez pravého poznání a na druhou stranu je to něco, co všechno poznání přesahuje, a přesahuje i meze lidského chápání, jak říká Tomáš Špidlík: „Láska je extatickou silou.“⁴¹ Jedině milující je schopen pravdivě poznávat. Kdo v hledání pravdy nepřekročí hranice egoismu a neopustí sebe sama, nemůže dojít objektivního poznání Pravdy. V tom spočívá jeden z nejdůležitějších duchovních odkazů kněze Pavla Florenského.

³⁶ Srov. 1 Jan 4, 16.

³⁷ ŠPIDLÍK. T. *Vědy, umění, náboženství*, s. 50.

³⁸ M. I. RUPNIK. *Integrální poznání. Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 206.

³⁹ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 96.

⁴⁰ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 95.

⁴¹ ŠPIDLÍK. T. *Vědy, umění, náboženství*, s. 54.

I. 2. Význačné duchovní momenty ze života

Jako většina křesťanů upřímně toužících a hledajících podstatu a pochopení své víry, i Pavel Florenskij se v mládí, a nakonec i po celý svůj, tvůrčím entuziasmem naplněný život, potýkal s rozpory mezi poznatky světa vědy a náboženstvím, založeném na tradičním předávání církvi uchovávaného pokladu víry. Osobní poctivost a opravdové úsilí v cestě za poznáním pravdy s velkým P jej nakonec přivedlo k pravoslavnému kněžství a k celou osobnostně pojatému křesťanství.

I. 2. 1. Dětství a studia

PF vyrůstal v prostředí bez náboženství, ve vědeckém a laickém pojetí světa.⁴² Jako malého chlapce jej přitahovala příroda. Právě období dětství mělo na jeho pozdější vědecké a filosofické postoje výrazný vliv. Už jako dítě vnímal za každým projevem přírody majestátní přítomnost Nekonečna a mystickou jednotu všeho.⁴³ Ve své autobiografii píše, že pozdější bádání jej vlastně navracelo k počátečním zábleskům poznávání přírodních jevů v období dětství.⁴⁴ Ke konci gymnaziálních studií prožívá vnitřní napětí mezi tajemstvím a vírou. Tato krize však vyvrcholila prozřením a Florenskij dochází k závěru, že Pravda je něco osobního, a že život bez Boha nemá smysl.⁴⁵ V tomto období čte a obdivuje Vladimíra Solovjova, ale později, když se více zapojuje do pravoslavné církve, se od bezvýhradného souhlasu s myšlením V. Solovjova vzdaluje.⁴⁶

I. 2. 2. Manžel a otec

Kolem roku 1903, tedy stále v poměrně mladém věku, v období studií matematiky a fyziky na moskevské univerzitě píše v dopise své matce, že chce věnovat svůj život formování nové syntézy mezi ekleziálností a univerzální kulturou, spojit celé učení církve s filosofickou,

⁴² Srov. ŽUST. M., *Po stopách Vladimíra Solovjova: Příklad Pavla Florenského*. In. AMBROS. P., *Vladimír Solovjov a jednotná Evropa*, s. 120.

⁴³ In. Teologický sborník 1/2002., ŽÁK. E., *P. A. Florenskij-Prorok a mučedník „nového myšlení“*, s. 30.

⁴⁴ Srov. ŽUST. M., *Po stopách Vladimíra Solovjova: Příklad Pavla Florenského*. In. AMBROS. P., *Vladimír Solovjov a jednotná Evropa*, pozn. č. 6. s. 120.

⁴⁵ Tamtéž, s. 121.

⁴⁶ Např. v učení o Sofii vytýká PF Solovjovovi přílišný racionalismus. Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, pozn. č. 702. s. 665.

vědeckou a uměleckou vizí světa.⁴⁷ Již zde se tedy rýsuje budoucí směr jeho pozdějšího filosofického a teologického bádání. Díky duchovnímu vedení biskupa A. Florensova⁴⁸ se Florenskij rozhoduje nastoupit na studia teologie a filosofie a pro získání pevnějšího vztahu s pravoslavnou církví je v roce 1911 vysvěcen na kněze. O tom, že i takový velký člověk jakým otec Pavel bezesporu byl, prožívá těžká období, svědčí ve své autobiografii jeho současník, filosof a spisovatel, Nikolaj Berďajev.⁴⁹ Berďajev se sice nezmiňuje proč a jaké těžké období Florenskij v té době prožíval, jasně však zmiňuje, že to bylo ještě v době, kdy nebyl vysvěcen na popa.⁵⁰ Z Florenského díla pak je zřejmé, že právě v pravoslavné církvi a v manželství s Annou M. Giacintovou našel pokoj a útočiště pro svou bohatou vědeckou činnost.⁵¹

I. 2. 3. Starec Izidor

Když v roce 1914 Florenskij vydává své stěžejní dílo „Stolp i utverždenie Istiny“, je již pevně zakořeněn v pravoslavném křesťanství a názorově ustálen. Po komunistickém puči jsou však jeho knihy už cenzurovány. Přesto i další vědecká práce otce Florenského vždy vychází z holistického pohledu na veškeré bytí. Pro církevní prostředí je přínosné jeho užití matematických pomůcek na poli teologie a filosofie.⁵² Velký vliv na spiritualitu Pavla Florenského měli především tzv. starci. Pravoslavní mniši, kteří byli velmi ceněni pro svůj zbožný a asketický život. Jedním z nich, s kterým se Florenskij osobně poznal, byl otec Izidor. PF o něm sepsal i útlou knížečku, příznačně nazvanou: „Sůl země.“ Starec Izidor⁵³ trpí rozpolceností církve a náš autor toto ve své útlé knížečce zaznamenává.

„Celý život se otec Izidor zaobíral myšlenkou o nezbytnosti sjednocení církve – rozdělení církve pro něj bylo osobní bolestí i hořkostí.“⁵⁴

⁴⁷ Srov. Online: <https://translate.google.com/translate?hl=cs&sl=it&u=http://disf.org/Pavel-Florenskij&prev=search>

⁴⁸ In. Teologický sborník 1/2002., ŽÁK. E. P. A. Florenskij-Prorok a mučedník „nového myšlení“, s. 34.

⁴⁹ Srov. BERĎAJEV. N., *Vlastní životopis*, s. 229.

⁵⁰ O chvílích chladného zoufalství, beznaděje a smutku v dobách kdy žil o samotě se zmiňuje i sám Florenskij.

Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 281.

⁵¹ Srov. ŽUST. M., *Po stopách Vladimíra Solovjova: Příklad Pavla Florenského*. In. AMBROS. P., *Vladimír Solovjov a jednotná Evropa*, s. 121.

⁵² Srov. ALTRICHTER. M., *Icona Floreskiana*, pozn. č. 24. s. 9.

⁵³ Srov. DVOŘÁČEK, Michal. Význam optinské poustevny a zdejších ctihodných starců v letech 1820-1930, Online: <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=270>

⁵⁴ FLORENSKIJ. P., *Sůl země*, s. 40.

Přesto, že pro otce Florenského byl tento mnich osobním příkladem a vzorem křesťanské dokonalosti, sám Florenskij se ve svém díle nezabývá myšlenkou na sjednocení církve, ba naopak jeho kritický postoj vůči katolicismu, i všem formám protestantismu, vyvolává spíše dojem, že sám sjednocení nepokládá za možné.

I. 3. Geneze díla Sloup a opora pravdy

Sloup a opora pravdy je rozdělen na dvanáct kapitol, nebo, jak je sám autor nazývá a stylizuje, dopisů. Za posledním dopisem je doslov autora a následuje obsáhlá kapitola „Vysvětlení a důkaz některých jednotlivostí, které byly v textu pokládány za samozřejmé.“ Obsáhlý poznámkový aparát pak tvoří poslední část knihy.

V prvních třech listech autor vysvětluje proč je pro poznávání nutné upustit od jednostranného racionálního přístupu k světu, v dalších osmi se pak zabývá vysvětlováním konkrétních teologických problémů vztahů a principů chápání základů křesťanské víry. V posledním listě pak představuje jinak zpravidla negativně prezentovanou vlastnost „žárliivost“ ze zcela jiného úhlu pohledu, než jak je chápána v sekularizovaném světě.

I. 3. 1. První tři kapitoly díla

Obsahem prvních třech kapitol je v podstatě snaha nalézt pevný bod, který by ospravedlnil možnost založit pátrání po pravdě na nezpochybnitelné jistotě, podložené objektivním poznáním, že skutečnost, na které hledající staví své myšlení, má své nezpochybnitelné bytí. V těchto kapitolách ještě Florenskij nevyužívá světla víry, ale snaží se o dosažení Pravdy filosofickým způsobem.

I. 3. 1. 1. List první: Dva světy

První list je nejkratší a jedná se v podstatě o jakési uvedení do celého díla. Autor vyjevuje čtenáři svou až mučivou potřebu opřít se o „Sloup a Oporu Pravdy,“ v tomto pozemském, nestálém bytí.

„Nejedná se jen o jednu z mnoha pravd, o žádnou kusou a rozmělněnou lidskou pravdu, měnící se a vířící jako prach, který po kopcích prohání větrné poryvy, ale jedná se tu o úplnou a věkověčnou Pravdu, jedinou a božskou pravdu, pravdu světlou a zářící. Je to Pravda, která je podle slov starověkého básníka slunce pro svět.“⁵⁵

Nedostatečnost poznání rozumového a vyzdvihování duchovního poznání, které je celistvé, protože poznání rozumové zahrnuje, ale nesoustředí se jen na ně, je základní premisa, z které otec Florenskij vychází ve svém myšlení.⁵⁶ Vždyť ani Kristus v Matoušově evangeliu nekritizuje užívání lidského rozumu, ale kritizuje jeho vyvyšování a upřednostňování, před uznáním transcendence a svrchovanosti Boží.⁵⁷

I. 3. 1. 2. List druhý: Pochybnost

Pochybnost je to zásadní, co potřebuje náš autor odstranit, aby se dopátral jistoty pravdy. Florenskij nejprve v tomto listě na základě svých ohromujících etymologických znalostí poukazuje na rozdílnost chápání pojmu „pravda“ v ruském, řeckém, židovském a latinském jazyce. I když uznává právo věčného skepticismu, který může vše zpochybňovat, vychází z premisy, že pokud nemůžeme dokázat, že Pravda neexistuje, pak musíme připustit, že existence Pravdy je možná.

„Pravdu neznám, ale myšlenka na ni mne spaluje a drásá. Nemám žádné důvody tvrdit, že Pravda vůbec existuje, a že ji naleznu. Ale kdybych to začal tvrdit, zbavil bych se touhy po absolutnu, protože bych přijal něco nedokázaného.“⁵⁸

⁵⁵ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 34.

⁵⁶ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 35.

⁵⁷ Srov. Mt 11, 25.

⁵⁸ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 55.

Pavel Florenskij v možnosti pochybovat o všem vidí nemožnost dopátrat se toho, o čem pochybovat nelze. Podobně jako zakladatel racionalismu René Descartes potřeboval svou filosofii začít od jistoty existence Boha,⁵⁹ tak i Florenskij chce začít stavět své myšlení na jistotě Boží existence.

I. 3. 1. 3. List třetí: Trojjedinost

V Nejsvětější Trojici nachází otec Pavel pevný bod pro svou filosofii. Trojjediný Bůh je pro něj existence „par excellence“, existence o sobě. Existence nezávislá na nikom a na ničem. Existence, která život dává a může jej i vzít a při tom sama zůstává trvalá, neměnná věčná. Zatím není schopen ještě plně existenci Trojjediného Boha vysvětlit, pohybuje se na poli probabilismu. To mu však nevádí, neboť si je vědom, že nelze rozumem vysvětlit to, co rozum přesahuje.⁶⁰ Kritizuje přeceňování racionalismu a tzv. rozumnou víru.

„Rozumná víra je počátek d'ábelské pýchy, přání nepřijmout Boha do sebe, ale naopak, sama sebe vydávat za Boha.“⁶¹

V další části kapitoly se PF pak věnuje etymologickému rozboru slova „víra“.

I. 3. 2. Následujících osm teologických listů

Nyní náš autor už definitivně opouští pole probabilismu a věnuje se otázkám teologickým, pojímaným ve světle pravoslavné víry.

I. 3. 2. 1. List čtvrtý: Světlo Pravdy

Na základě mystického prožitku dochází otec Florenskij k přesvědčení, že Bůh, pokud existuje, musí být nutně ztotožňován s láskou.⁶² Zde nás autor staví do pozice, kdy už nemůže o Pravdě přesvědčovat, ale čtenář k Ní musí dojít osobní, s askezí spojenou, životní zkušeností.

⁵⁹ STÖRIG. J. H., *Malé dějiny filosofie*, s. 229.

⁶⁰ Srov. ŠPIDLÍK. T a RUPNIK. M. I., *Integrální poznání: symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 39.

⁶¹ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 76.

⁶² Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 83.

„To, co je pro prožívajícího už absolutní poznání, je pro teoretika jen pokračování probabilismu.“⁶³

Nutnost askeze se pro poznání Pravdy a přiblížení se k Ní, zde objevuje jako nezbytnost pro pochopení dalšího studia. Dále zde autor cituje definice lásky některých významných filosofů, např. Leibnize, Ch. Wolffa, M. Mendelssohna, B. Spinozy ad. Zde se také vzácně shoduje v nahlížení sjednocení tří abstraktních principů Pravdy, Dobra a Krásy s V. Solovjovem.⁶⁴ Pravda se pak projevuje jako láska a podle našeho autora je opravdová láska nutně spojená s poznáním Trojjediného Boha.

„Jen ten, kdo poznal Trojjediného Boha je schopen milovat pravou láskou. Pokud jsem Boha nepoznal a nepřipojil jsem se k Jeho Podstatě, tak nemiluji. Anebo také naopak, pokud miluji, připojil jsem se k Bohu a znám Ho; a pokud nemiluji, nepřipojil jsem se k Němu a neznám Ho.“⁶⁵

Jedině v lásce prožívané a chápané jako životní princip je možné přiblížit se Bohu natolik, nakolik je dítě blízké svým rodičům.

„Každý kdo miluje je zrozen z Boha.“ (1 Jan 4, 7)

Láskou k bližnímu, k sobě samému i ke všemu stvořenému si uvědomujeme Boha a poznáváme Jeho lásku k nám. Podobně jako dítě vyrůstající v láskyplném společenství rodiny, tuto lásku bere nejprve jako samozřejmost, a teprve s přibývajícím rozumem si ji začne uvědomovat a je schopno ji i opětovat a předávat dál. Člověk zde na zemi zůstane vždy „jen“ Božím dítětem, neboť jeho chápání Boha je jen částečné.

„Vždyť naše poznání je jen částečné, i naše prorokování je jen částečné, až přijde plnost, tehdy to co je částečné bude překonáno.“⁶⁶

Přesto se dá predikovat, že hloubka poznání je přímo úměrná velikosti ochoty otevřít se lásce.

⁶³ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 84.

⁶⁴ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 86. a srov. SOLOVJOV. V., *Krásy v přírodě*, s. 112.

⁶⁵ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 92.

⁶⁶ 1 Kor 13, 9-10.

I. 3. 2. 2. *List pátý: Utěšitel*

V tomto listě se autor zabývá opět Nejsvětější Trojicí. Tentokrát se zaměřuje na Třetí Osobu, na Ducha Svatého.

„Poznání Pravdy, tj. soupodstatnosti Nejsvětější Trojice, přichází na základě milosti Ducha Svatého. Veškerý asketický život, tj. život v Pravdě, je řízen Duchem Svatým.“⁶⁷

Kristus je stále se svými věrnými: *„Hle já jsem s vámi po všechny dny, až do konce světa.“* (Mt 28, 20), nikoli ale lidsky a pozemsky.⁶⁸ Otec Florenskij upozorňuje, že od nejranějšího křesťanství bylo problematické vnímání Ducha Svatého, co by samostatné, plnohodnotné Osoby, tedy rovné Otci i Synu.⁶⁹

„Konkrétně: všichni svatí otcové a mystičtí filosofové hovoří o důležitosti ideje Ducha v křesťanském světonázoru, ale téměř nikdo nevysvětluje nic důkladně a rozhodně.“⁷⁰

Dokonce takový teologický velikán jako Tertulián (asi 160 – 220 po Kristu), nepopisuje Ducha Svatého příliš jasně, takže by jej někdo snad i zaměnil se Synem.⁷¹ Origénes (185 – 224 po Kristu), sice definuje Ducha jako výsostně křesťanskou božskou hypostazi, přesto se mu, na rozdíl od definování hypostází Otce a Syna, ve svých spisech spíše vyhýbá, nebo na ideu Ducha Svatého očividně zapomíná.⁷² Otec Florenskij uvádí množství odkazů, které dokládají, že v dějinách církve bylo učení o Duchu Svatém věnováno podstatně méně prostoru než ostatním dvěma osobám.⁷³ Velice zajímavá je ukázka liturgické modlitby, jejíž vznik spadá do období konce čtvrtého století a pronášela se v kleče při bohoslužbě ve svátek Nejsvětější Trojice. Jedná se v podstatě o tři modlitby, z nichž první se obrací k Bohu Otci, druhá k Bohu Synu, který už za svého života daroval lidstvu svého Ducha a třetí modlitba se překvapivě obrací znovu

⁶⁷ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 113.

⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 114.

⁶⁹ I člověk neznalý křesťanské věrouky, pokud se mu předkládá základ naší víry, Věřím v Boha, je překvapen, že Duchu Svatému je v apoštolském vyznání víry udělen pouze atribut věření, ale není mu přisouzena žádná vlastnost či čin, který by byl vlastní osobě, na rozdíl od Otce Stvořitele a Syna Vykupitele.

⁷⁰ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 115.

⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 115.

⁷² Srov. Tamtéž, s. 116. I člověk neznalý křesťanské věrouky, pokud se mu předkládá základní vyznání naší víry, Věřím v Boha, je překvapen, že v Duchu Svatého je v apoštolském vyznání nutné „pouze“ věřit, ale není mu přisouzena žádná vlastnost či čin, který by jej jako osobu blíže definoval, na rozdíl od Otce - Stvořitele a Syna - Vykupitele. Jinak je tomu až v cařihradském vyznání z roku 381.

⁷³ Srov. Pozn. 163. Naproti tomu v nepříliš vzdálené historii se otázkou Osoby Duch Svatého zabývají papežové: Lev III., encyklika *Divinum illud munus* (1897), Pius XII., encyklika *Mystici corporis* (1943), Jan Pavel II., encyklika *Dominum et vivificantem* (1986).

k Synu.⁷⁴ PF se zabývá problémem mezi zrozením Syna a vycházením Ducha. Pravoslavní teologové nedělají mezi rozením a vycházením rozdíl, na západě ustanovené filioque, označují PF za „nedonošenou“ teologii.⁷⁵

I. 3. 2. 3. List šestý: Rozpor

V šestém listě se otec Florenskij vrací ke svému oblíbenému tématu Pravdy.

Vysvětluje:

Pokud Pravda = Bůh, pak pravda = stvoření. Z pravdy lze poznat Pravdu a ze stvoření lze poznat Boha.⁷⁶ Stále je však potřeba pamatovat na to, že stvoření má svůj původ v Bohu, a tedy že, poznat pravdu je možné jedině po její formální stránce, neboť jejím obsahem, materií je sám Bůh.⁷⁷ Poznání pravdy není možné mimo duchovno a duchovna není možné dosáhnout bez askeze, přičemž asketickým úsilím racionálního uvažování je víra, tj. sebezřeknutí.⁷⁸

Pravda se, podle PF nachází v rozporu. Např.: Buďto prší, nebo neprší. Pokud prší, je pravda, že prší, když neprší, je pravda, že neprší. Pravda je tedy, že buď prší, nebo neprší! Teze i antiteze musí být obě podpořeny pravdou. Je totiž možné, aby byla pravda, že prší, ale není možná teze, že padají trakaře. Tímto se náš autor dopracovává k tomu, že každá jednotlivá pravda musí být podpořena druhou pravdou. Čím blíže jsme Bohu, tím zřetelněji však narážíme na rozpor.⁷⁹ Schopnosti vytvořit si dogma, připisuje Pavel Florenskij nejvyšší ideální limit lidství.⁸⁰ Dogma je pro racionální uvažování pouze formální definice, ale pro rozum, který je očištěn milostí askeze, a který přijímá zjevení, se dogma stává intuitivně danou pravdou.

„Náboženskou pravdu nelze postihnout bez askeze!“⁸¹

Askezí pak chápe otec Florenskij především schopnost opustit malost lidství a přiznat existenci něčemu, co člověka přesahuje, a jedině askezí se může člověk spojit v nadpozemské jednotě se vším stvořením.⁸²

⁷⁴ Srov. Tamtéž, s. 119.

⁷⁵ Srov. Tamtéž, s. 122. Jedná se pouze o citaci autora, předmětem této diplomové práce není analýza tohoto nesusnadného teologického pojmu.

⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 125.

⁷⁶ FLORENSKIJ, P., *Sloup a opora pravdy*, s. 139.

⁷⁷ Tamtéž, s. 140.

⁷⁸ Tamtéž, s. 141.

⁷⁹ Tamtéž, s. 150, a příklady dogmatických antinomií, s. 155 a 156.

⁸⁰ Tamtéž, s. 152.

⁸¹ Tamtéž, s. 152.

⁸² Srov. Tamtéž, s. 298.

I. 3. 2. 4. List sedmý: Hřích (Sám sebe požívá)

Hřích je, podle otce Florenského, neochota vstoupit do vztahu. Neochota opustit své Já. Kořenem hřichu je pak odmítnutí schopnosti opustit své uzavřené Já.⁸³

*„Hřích je to, co před Já zakrývá veškerou realitu, neboť vidět realitu znamená vystoupit ze sebe a přenést své Já do ne-Já, do jiného, do viditelného – tj. **zamilovat se**.“⁸⁴*

Hřích je mezistěna, kterou si člověk staví mezi sebe a realitu. Je to nepropustná temnota: „*Tma mu zaslepila oči.*“ (1 Jan 2, 11). Světlo realitu zjevuje, tma naopak od reality odlučuje, nedává ji poznat.⁸⁵ Paradoxem hřichu je jeho závislost na člověku. Hřích parazituje na svém nositeli a požívá jej, až však zničí svého živitele, zničí i sám sebe.⁸⁶ Hřích je rozpolcenost, deformace, bloudění po různých cestách, naproti tomu stojí neporušenost, (v ruštině je pro ni krásný i v češtině srozumitelný výraz – „celomudrije“), což znamená jednotu, nepoškozenost, normální stav vnitřního života.⁸⁷

„Neporušený život znamená celistvost a nezkaženost lidské bytosti.“⁸⁸

Podle M. I. Rupnika je výrazem celistvosti osobnosti krása, pramenící ze spojení Kristova lidství a božství v konkrétním člověku.⁸⁹ Druhým termínem, který nám v této kapitole autor představuje je „věčná paměť.“ Boží paměť je věčná paměť. V Bohu nemůže být zapomenění, neboť to, co je zapomenuté, už není! Bůh však stojí nad časem!⁹⁰ M. I. Rupnik říká, že Boží moudrost je v podstatě totožná s Boží pamětí, která je stále přítomná ve svém stvoření a uchovává pravý význam stvoření:

„V celém stvoření je rozeseta přítomnost božské paměti, která chrání svět v jeho původním záměru a která jej vede ke stále jasněji formulovanému zjevení této vnitřní skutečnosti světa.“⁹¹

Nad hrobem zesnulých se v pravoslavné církvi recituje tato modlitba:

⁸³ Tamtéž, s. 167.

⁸⁴ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 167.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 168.

⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 162.

⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 169.

⁸⁸ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 179.

⁸⁹ Srov. ŠPIDLÍK. T a RUPNIK. M. I., *Integrální poznání: symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 182.

⁹⁰ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 180.

⁹¹ ŠPIDLÍK. T a RUPNIK. M. I., *Integrální poznání: symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 202.

„V blaženém zesnutí uděl věčný pokoj, Pane, zesnulému služebníkovi svému (jméno) a učiň paměť jeho věčnou.“⁹²

Věčná paměť Boží se prolíná s lidskou věčnou pamětí. Moje věčná paměť je Boží paměť na mě a má paměť na Boha. V konečném důsledku dochází otec Florenskij k závěru, že paměť samotná je ve své podstatě mysl jako taková, ve svém základním významu.⁹³

I. 3. 2. 5. List osmý: Gehenna

„Druhá smrt,“ to je termín objevující se v osmém listě. Jedná se o metafyzický konec bytí. Propad do prázdnoty, do nebytí. Otec Florenskij se v tomto listě zabývá možností definitivního Božího zavržení. Katolická církev učí, že člověk, který dobrovolně odmítne Ducha lásky, bude stižen věčným trestem,⁹⁴ i když například Origénes, nebyl o věčném zavržení přesvědčen. Podle tohoto starověkého duchovního velikána by věčné zavržení člověka Bohem bylo popřením Boží dobroty.⁹⁵ Otec Florenskij říká, že pokud se díváme na možnost všeobecné spásy z pohledu Boha, pak:

„Nemožnost všeobecné spásy není možná.“⁹⁶

Neboť Bůh, který je Lásky, ze své podstaty netvoří pro záhubu, ale pro život. Ale z pohledu lidského:

„Je nemožnost všeobecné spásy možná.“⁹⁷

Pokud milující Bůh chce spasit, ale pyšný člověk spásu odmítne, Bůh jej nemůže spasit, neboť by popřel sám sebe. Spasil by proti vůli svobodného člověka. (Srov. Řím 7, 15-25) U Boha však není nic nemožné. Z pohledu křesťana, věřícího v Boží všemohoucnost, tedy nelze říci, že Bůh nemůže spasit všechny. A nejen to, on jistě může spasit všechny a mohl by je spasit i proti jejich vůli, což však by nebylo ve shodě s Boží dobrotou. Pokud by tedy mělo dojít ke všeobecnému spasení, pak by toto spasení muselo proběhnout tak, že by všichni měli vůli ke spasení. Jistě je správná vůle taková, která touží po věčném životě, nikoli po věčné smrti. Může tedy Bůh darovat správnou vůli? Vůli ke spasení? Odpovídáme, že jistě ano, neboť jako

⁹² FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 181.

⁹³ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 187.

⁹⁴ Srov. KKC. čl. 679.

⁹⁵ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 193.

⁹⁶ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 193.

⁹⁷ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 194.

všemohoucí může vše. Otázkou však potom zůstává, zda by toto nebylo popřením svobody člověka, stvořeného k obrazu Božímu. I z běžného života známe případy, a není jich málo, kdy člověk není schopen přijmout nabízený život v hojnosti, a volí raději život na okraji společnosti.

I. 3. 2. 6. List devátý: Stvoření

Život a jeho posvátnost je tématem devátého dopisu. Na začátku listu jsou krásná slova, kdy velikán Florenskij spílá pro svou malost sám sobě.

„Nešťastný, ubohý a hloupý! Jen vzdycháš a stěžuješ si. Doslova jako by snad byl kdosi povinen uspokojovat tvé potřeby.“⁹⁸

Opět se zde dostává k nutnosti asketismu.⁹⁹ Stvoření samo o sobě je dobré a náš autor jej nazývá objektivním. Nachází v něm řád a ten může znovu objevit jen lidská neporušenost. Tělo, které je ve svém významu chápáno jen jako jakási forma člověka, chápe otec Florenskij v konečném důsledku jako ontologické bytí člověka. Posláním každého křesťana je přetvořit své „obyčejné“ lidské tělo v tělo svaté a duchovní. Tělo člověka se skládá ze tří základních částí: hlavy, hrudi a břicha. Každá z těchto částí je podle našeho autora spjata s určitým druhem prožívání vlastního bytí člověka, s určitou mystikou.

Hlava – mystika okultistická, jóga, teosofismus apod.

Hrud' – normální mystika, dosažitelná pouze v církevním prostředí.

Břicho – mystika orgiastických kultů starověku, částečně i současnosti a částečně i katolicismu!¹⁰⁰

Dále se autor zabývá etymologickým rozbořem slova „srdce“. Pravý mystik, který prožívá svou mystiku vyváženě a nečiní středem svého života břicho (nestřídnost, chlípnost), ani hlavu (namyšlenost, egoismus), ale soustředí se na mystiku srdce, je schopen přivádět ne jen sebe, ale celé deformované stvoření zpět k původnímu neporušenému Božímu stvoření.

⁹⁸ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 234.

⁹⁹ Asketismus je jeden z nejčastějších pojmů otce Florenského a o jeho pojetí a souvislostech v jakých o něm pojednává, budeme hovořit níže.

¹⁰⁰ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 237. Podle PF se totiž, mimo pohostinné kláštery Rumunská, pravoslavní mniši postí, zatímco katolíci si požívají. Nelze však zjistit, jak dospěl k tomuto názoru a tato práce neslouží k rozsazení polemiky mezi jednotlivými postoji.

Otec Florenskij upozorňuje, že smlouva, kterou uzavřel Bůh s Noem, je smlouva s celým stvořením, nikoli jen s člověkem, i když ten stojí v čele stvoření.¹⁰¹

Přes vylíčení nemožnosti studia a vzniku přírodních věd v předkřesťanské době, kdy bylo myšlení lidí ovlivněno polyteismem, dochází otec Florenskij až k nutnosti jednoty celého stvoření, a k jeho reálnosti neboli objektivitě. Monoteismus přímo spojuje s vzestupem věd a rozvojem kvality života vůbec, a to i u islámu a judaismu.¹⁰² Velikost člověka spočívá ve zkoumání vesmírných zákonitostí, neboť v nich je možné nalézt odraz Božích vlastností. Je potřeba odlišit přirozenost od hříšnosti.

Co je přirozené, je i živé, konkrétní a nevměštnatelné do pojmů.¹⁰³ Hříšnost pak je něco, co lze definovat, něco co parazituje na přirozenosti, a bez ní by vlastně nemohlo existovat.

„Asketa miluje celé stvoření, ale v lásce nemá nic živočišného, to co je příznakem padlého stvoření. Není třeba se ničeho štítit a protivit si, jedině snad sám sebe a své slabosti.“¹⁰⁴

Devátý list je také plný příběhů svatých, kteří svým asketismem dosahovali podivuhodných schopností a plnosti darů Ducha Svatého.¹⁰⁵

I. 3. 2. 7. List desátý: Sofia

Boží Velemoudrost – Sofia. V pravoslavné teologii silný a častý pojem, pro křesťana římskokatolického však pojem takřka neznámý. Otec Florenskij se odvolává na sv. Atanáše, který ve sporu s ariány hájil stvořenost Sofie,¹⁰⁶ která je ve stvoření přítomná natolik, nakolik se jako odraz Boží moudrosti, projevuje ve stvoření.¹⁰⁷

„Sofia je účastna života Trojhypostazního božství, vstupuje do hlubin Trojice a podílí se na božské lásce.“¹⁰⁸

Nejlépe pochopitelná a vysvětlitelná pro katolíka je Sofia snad v přirovnání k múze umělce. Z každého uměleckého díla je možné vycítit či vytušit, co jím asi autor chtěl vyjádřit. Pouhý divák však nikdy nepochopí celou hloubku, celou myšlenku, celkové duchovní

¹⁰¹ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 242.

¹⁰² Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 250.

¹⁰³ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 260.

¹⁰⁴ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 261.

¹⁰⁵ Srov. Tamtéž., 264 – 274.

¹⁰⁶ Ve Starém zákoně v knize Přísloví, se hovoří o moudrosti jakožto o prvotně stvoření. Srov. Přís. 8, 24. Pokud bychom moudrost nazývali Sofií, nacházíme zde oporu pro její stvořenost.

¹⁰⁷ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 302.

¹⁰⁸ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 303.

rozpoložení autora. Podobně je to i s poznáním Boží Velemoudrosti – Sofie ve stvoření. I zde náš autor poukazuje na omezenost racionalismem svázaného člověka, který bezmezně věří jen v to, co dokáže uzavřít do svých rozumových kategorií, ale to co je mimo ně už nehodlá přijmout.

„Z pohledu Boha, rozum stvoření je sebe ponižující Boží láska k němu.“¹⁰⁹

Rozum nás sice přibližuje k Božím tvořivému myšlení, k Boží moudrosti ve stvoření, kterou pravoslavní nazývá Velemoudrostí – Sofíí, ale je třeba stvoření vnímat nikoli jako mechanický, neživý stroj, nýbrž jako umělecké dílo, plné života a krásy. Přes podrobný popis nejznámějších ikon Sofie se nelze ubránit jisté roztržitésti, která při zběžném přečtení desátého listu na čtenáře působí. Teprve po hlubším studiu tohoto listu snad čtenář dokáže rozlišit mezi Hypostazí Slova a Ducha čtvrtou hypostazi, která ač stvořená je hodna podobné úcty jakou v katolické církvi přiznáváme Neposkvrněnému Početí. Nejedná se tedy o osobu, ale o „skutečnost“, které jsou však přiznávány atributy osoby.¹¹⁰ Narážíme zde tedy na další z antinomií. Sofia = Boží Velemoudrost, stvořená ale nestižená porušením hříchu, tudíž nespádajícím pod zákon smrti, podobně jako láska, která jako jediná ze tří vlitých ctností přetrvává i po paruzii.¹¹¹

I. 3. 2. 8. List jedenáctý: Přátelství

Ruština¹¹² je velice chudá v možnostech vyjádřit náklonnost k druhému člověku, upozorňuje v tomto listu náš autor. Pro vztah matky k dítěti, pro vztah mezi dvěma milenci, i pro přátelský vztah užívá vždy pouze ekvivalenty slova láska a milovat. V češtině je nižším výrazem slova milovat mít rád, v ruštině pro vyšší vyjádření lásky milovat = „любить“, je mít rád vyjádřeno slovním spojením „как вы“, anglicky, „I love“, resp: „I like“. Otec Florenskij upozorňuje, že pouze helénština rozlišuje a pojmenovává čtyřmi různými slovy, čtyři od sebe logicky oddělitelné podoby lásky.

1. Všechny cit osoby vrhá na předmět své lásky. Jedná se tedy o usilovnou, pocitovou i žárlivou lásku, a také smyslovou touhu, čili **vášeň** (έρως).

¹⁰⁹ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 284.

¹¹⁰ Sofia bývá nejčastěji přirovnávána k ženě a i zobrazována jako žena. Srov. např. vidění sv. Konstantina Filosofova in. *Sloup a opora pravdy*. Pozn. 695., a Vladimír Solovjov Sofii přímo spojoval se ženstvím, in. SLÁDEK. K., *Vladimír Solovjov: mystik a prorok*, s. 55.

¹¹¹ Srov. 1 Kor 13, 8.

¹¹²To se týká i jazyka českého.

2. Vnitřní náklonnost k osobě, obdoba našeho **milovat**, připoutanost (φιλία). Podle PF nejvyšší bod země a most k nebi.¹¹³ Jedná se o upřímnou lásku k osobě pro ni samotnou.
3. Klidný a nepřetržitý pocit v hloubi duše milujícího – láska rodičovská, manželská, ale také vlastenecká – **úcta** (στεργεῖν). Tento cit dodává člověku klid a pocit bezpečí, je však prost jakýchkoli vášní.
4. Racionalizovaná láska, odpovídá našemu **vážít si** (ἀγάπη). Spočívá ve zhodnocení daného subjektu a k přiznání mu jisté, racionálně prokazatelné hodnoty, avšak bez osobnostního zápalu. Jedná se o náklonnost k osobě nikoli pro ni samotnou, nýbrž pro její atributy.

První, druhý a čtvrtý cit jsou city především osobní a v mnoha ohledech se prolínají, cit třetí je svou podstatou rodový a nemá s ostatními tolik společného.¹¹⁴ Ani jedno slovo však není schopno vyjádřit cit, který by odpovídal přátelství v jeho nejvyšší možné formě. Slovo, které by v sobě spojovalo všechny tři výrazy pro osobní lásku, náš autor nenachází, a proto vychází ze slova, které je citu, jenž chce čtenáři přiblížit nejbližší, a to je: „φιλία“.

Pro některé katolíky, neznalé barvitosti řeckého jazyka, je bezpochyby nejzajímavější částí tohoto listu vysvětlení tří otázek vzkříšeného Mistra Petrovi ve 21. kapitole Janova evangelia. Dozvídáme se, že ač, jak bylo vysvětleno výše, čeština ani jiné jazyky nejsou schopny přesně přeložit Kristovu otázku na Petřův vztah k Pánu Ježíši. Při prvních dvou otázkách použil Kristus slova, jimiž se dotazoval, zda jej Petr miluje tak, jako milujeme všechny své bližní. Petr bez rozpaků odpovídá v tom smyslu, že jej nejen miluje tak, jako milujeme ostatní své bližní, nýbrž že jej má rád tak, jak přítel miluje přítele, tedy láskou pro níž není v češtině odpovídajícího výrazu. Láskou, která v sobě zahrnuje všechny tři aspekty osobní lásky. Teprve při třetí otázce, kdy se Mistr svého učedníka ptá, zda jej skutečně má rád takovou láskou, jakou mu po dvakráte teď tvrdil, že jej miluje, Petr posmutněl. Náš autor v tomto rozhovoru kritizuje katolický pohled na tuto pasáž evangelia. Pravoslaví totiž tomuto Pánovu rozhovoru s Petrem nepřikládá jiný význam, než pouze zaznamenání osobního rozhovoru vzkříšeného Mistra s Petrem. Náš autor toto dokládá tím, že 21. kapitola nebyla pravděpodobně součástí původního Janova evangelia, ale byla k němu připojena až dodatečně Janovými žáky. Což podle něj nic neubírá na její kanoničnosti, avšak nelze z ní vyvozovat dogmatické závěry, neboť kdyby apoštol Jan považoval za nutné připojit tento rozhovor k evangeliu, učinil by tomu

¹¹³ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 341.

¹¹⁴ Tamtéž., s. 343.

tak sám.¹¹⁵ Dále se v tomto listě autor zabývá popisem důležitého rozdílu mezi bratrstvím a přátelstvím. Vysvětluje, že ne každý kdo je bratrem, může být současně i přítelem. Vždyť i Kristus nazval své učedníky přáteli až krátce před svou smrtí.

„Nazval jsem vás přáteli, neboť jsem Vám dal poznat všechno, co jsem slyšel od svého otce.“
(Jan 15, 15)

Přátelství spojuje Kristus s poznáním. Není možné milovat, co neznáme a pro PF je přátelství nejvyšším druhem lásky.

„Přátelství není jen psychologické a etické, ale je především ontologické a mystické. Tak na ně alespoň odjakživa hleděli všichni nejhlubší pozorovatelé života. Co je to přátelství? Kontemplace Sebe skrze Druhého v Bohu. Přátelství je vidění sebe očima druhého, ale před tváří třetího.“¹¹⁶

PF tak uvažuje o přátelství jako o základním a nosném prvku církevnosti, neboť jak uvádí dále, v církvi není nic, co by nebylo obecně církevní, a zároveň velmi osobní.¹¹⁷

I. 3. 3. Poslední list: List dvanáctý: Žárlivost

V tomto posledním listě námi studovaného díla, nabízí autor zcela neotřelý pohled na vlastnost, jež je povětšinou vnímána jako záporná. Náš autor totiž kritizuje přístup k žárlivosti, co by negativní lidské vlastnosti. Upozorňuje, že tento pohled má základ ve filozofii Barucha Spinozy, jenž chybně směřoval lásku k osobě s touhou po věci.¹¹⁸ PF upozorňuje, že ač láska je spojena s touhou, tak není pouze touhou, ale touha je jen její aspekt. Pokud milujeme, samovolně po milovaném toužíme, pokud však toužíme po něčem, neznamená to automaticky, že také milujeme. Podle PF je láska tak neoddělitelně spjata se žárlivostí, že už právě díky tomuto spojení nemůže být špatnou vlastností. Upozorňuje, že celé starozákonní dějiny jsou

¹¹⁵ Je vhodné podotknout, že pro prvenství Petrova nástupce mezi apoštoly nepoužívají katolíci jen tento Kristův rozhovor s Petrem, ale především evangelium Matoušovo 16, 17-19. A vzhledem k současnému rozdělení pravoslaví, (u církvi vzešlých z reformace je roztržičnost fundamentálním problémem jejich existence), se skutečně ukazuje, že přes všechna historická pochybení římských biskupů, v historii katolické církve, bez jednoho pastýře a jediného Petrova nástupce je jednota jen velmi těžce udržitelná, ne-li přímo nemožná.

¹¹⁶ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 372.

¹¹⁷ Srov. Tamtéž., s. 387.

¹¹⁸ Srov. Tamtéž., s. 396.

spjaty s žárlivě milujícím Bohem. Copak by bylo možné, aby Bůh měl vlastnost, která je chápána jako nectnost? Žárlivost je starost o neposkvrněnost, opravdovost a nakonec o zachování své lásky.¹¹⁹ Na základě etymologického výkladu ruského slova pro žárlivost „revniv“, který charakterizuje pojmy jako moc, síla, nebo napětí, vysvětluje PF, že žárlit ve svém původním významu znamená ‚horlivě usilovat.‘

„Musíme odhalit, že žárlivost je nezbytná podmínka a neměnná stránka lásky, jen je obrácena na utrpení, proto ten, kdo si přeje žárlivost odstranit, odstraní by tím samu lásku.“¹²⁰

I u tak nadpřirozené skutečnosti jako je láska nachází PF její podstatu v antinomičnosti. Láska, totiž je současně kosmická i omezená, neomezená i uzavřená.¹²¹ Pravá láska je daleka egoismu, proto ten kdo miluje, nechává druhému vstoupit do svého srdce natolik, že jej učiní částí sebe samotného, a pokud jej ztrácí, musí nutně žárlit, tedy usilovat o zachování lásky milovaného, protože pokud by jej ztratil, ztratil by kus sebe sama.¹²²

¹¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 399.

¹²⁰ Tamtéž, s. 396.

¹²¹ Srov. Tamtéž, s. 400.

¹²² Srov. Tamtéž, s. 399.

II. Dopis jako teologické sdělení

Knihy Sloup a opora pravdy je napsána formou dvanácti dopisů. Tyto dopisy mají však, na rozdíl od jiných autorů duchovní literatury,¹²³ neznámého adresáta, kterého ovšem Pavel Florenskij vždy oslovuje v nejvyšší uctivosti.¹²⁴ Odpověď, proč se otec Florenskij uchýlil k psaní disertační práce formou dopisů, nacházíme v knize samotné.

„Mluvím však o tom, co je typické, i když takřka nedokazatelné. A proto Ti také píši tyto dopisy namísto toho, abych se pokoušel sepsat nějaký článek, protože se bojím něco tvrdit, ale spíše dávám přednost tomu, že se ptám.“¹²⁵

Jedná se tedy o jakousi formu rozhovoru s přítelem, kterému PF vypráví své nejhlubší myšlenky a úvahy vlastně proto, aby jim mohl sám porozumět. Při tom nepřestává mít na zřeteli, že tato „korespondence“ bude nakonec sloužit nejen jako disertační práce, ale i jako studijní materiál pro všechny, kteří se chtějí zabývat pravoslavnou teodiceou.

II. 1. Epistolární apoštolát v dějinách křesťanské spirituality

Dopisy patří už od prvopočátků křesťanství k jednomu z hlavních způsobů evangelizace. Listy především apoštola Pavla a jeho žáků, apoštola Petra, Jakuba, Jana a Judy tvoří podstatnou část Nového zákona. Až na výjimky¹²⁶ se však jedná o dopisy adresované celým církevním obcím. Dopis má vždy konkrétního adresáta, i když je tím adresátem třeba celá církevní obec, a proto je daleko osobnější, přímočařejší a konkrétnější než neadresná publikace. Člověk, kterému se dostane do rukou dopis, jenž mu není přímo adresován, se stává účastným sdělení, které i když není přímo pro něj, může na něm zanechat podstatnou stopu. Osvětlí mu totiž jak pohnutky pisatele, tak adresáta dopisu. V případě evangelizujícího dopisu se pak čtenář často může ztotožnit s adresátem.

¹²³ Například: Teofan Zatvornik, František Saleský.

¹²⁴ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, Např. „Můj okřídlený“, s. 126., „Můj mírný, jasný“, s. 33.

¹²⁵ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 127.

¹²⁶ Tou jsou listy svatého apoštola Pavla Timotejovi a 1. i 2. Titovi.

II. 1. 1. Teofan Zatvornik

V Rusku byl po celé 19 století epistolární žánr velmi oblíbený, jak mezi světskými, tak mezi náboženskými autory (viz dopisy optinských starců, zejména Makarije Ivanova, (1788 – 1860)).¹²⁷ Přiblížíme si nyní epistolární apoštolát ruského pravoslavného biskupa Teofana Zatvornika.

II. 1. 1. 1. Život Teofana Zatvornika (1815 – 1894)

Pravoslavný mnich a biskup Teofan Zatvornik je autorem monumentálního teologického díla (čítá na 400 položek), jež v sobě zahrnuje práce z oblasti křesťanské morálky, základů patristické psychologie, i biblické komentáře. Po životě naplněném službou pravoslavné církvi se Teofan uchyluje roku 1872 do Vyšenské poustevny, kde prožije posledních 22 let svého života jako mnich „zativornik“ v uzavřené cele.¹²⁸ V této cele denně napsal 20 – 40 listů, v kterých odpovídal na dotazy a uděloval rady pro duchovní život lidem ve světě, i když on sám jej raději opustil.

II. 1. 1. 2. Apoštolát Zatvornikovy korespondence

Pro Teofana Zatvornika byla korespondence o duchovních věcech potěšením a oživením v jeho odloučenosti od světa.¹²⁹ Můžeme tak chápat, že i pro něj jakožto učitele duchovního života to nebylo břemeno, ale naopak určitý únik ze samoty, z odloučenosti světa, a snad i jakýsi způsob práce či spíše zaměstnání mysli. I když čtenáři se dostanou do rukou jen odpovědi duchovního učitele, je z nich jasné, k jakému problému se vyjadřuje a v čem adresátovi radí. Adresné a konkrétní rady, jež Teofan Zatvornik ve svých dopisech udílí, poskytují zcela jednoduchý návod pro různorodé životní situace, do kterých přichází každý

¹²⁷ Srov. ŘOUTIL. M., Teofan Zatvornik: Povzbuzení k duchovnímu životu, *Teologické texty* [online]. 2005/5,(3) [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2005-5/Teofan-Zatvornik-Povzbuzeni-k-duchovnimu-zivotu.html>

¹²⁸ Zatvornik je mnich přebývající v zatvoru. Teofan navazuje na dlouhou tradici - prvním doloženým ruským zatvorníkem byl již v dobách Kyjevské Rusi ct. Antonij (+1073). Tato asketická praxe však měla tehdy zcela jinou podobu - mniši většinou přebývali v jeskyních (tzv. *peščerničestvo*). Ve své cele si zbudoval i malou modlitebnu zasvěcenou Křtu Páně. Srov. *Teologické texty*, 2005/5., ŘOUTIL. M.

¹²⁹ Srov. ZATVORNIK. T., *Povzbuzení k duchovnímu životu*, s. 38.

člověk i dnes. V dopisování je naprosto zásadní otevřenost srdcí, říká otec Teofan,¹³⁰ a v případě dopisu evangelizujícího to platí dvojnásob.

Evangelizace je možná dvěma způsoby. První, lépe řečeno prvotní vůbec, je evangelizace osobním příkladem, životem podle evangelia, kterým by měl a musí evangelizovat každý křesťan. Ten však působí pouze na malý okruh lidí a se smrtí byt' sebelepšího křesťana postupně upadá v zapomnění.¹³¹ Druhý, a v podstatě až následný způsob evangelizace, je evangelizace mluveným, či psaným slovem.¹³² Tento druh evangelizace je schopen obsáhnout daleko větší počet posluchačů, klade však mnohem vyšší požadavky na evangelizujícího a předpokládá, že první druh evangelizace, tedy svatý způsob života už zde na zemi, je pisateli vlastní.

Z listů Teofana Zatvornika přímo číší láska a pochopení pro lidské slabosti. Nikdy se neuchyluje k odsuzování hříšníka, ale vždycky jasně pojmenovává hřích. Všechna jeho ponaučení jsou založena na neochvějné víře v Boží milosrdenství, dobrotu a také touze Boha po spáse každého hříšníka. Není to Bůh, kdo klade překážky na cestě ke spáse, ale člověk. V Zatvornikových dopisech je možné nalézt způsob, jak přijímat vše co život přináší nejen jako Boží dar či jako Boží trest, ale jako jednotlivé kroky na cestě ke zduchovnění člověka.

II. 1. 2. Svatý František Saleský

Svatý František Saleský se k epistolárnímu apoštolátu na rozdíl od Teofana Zatvornika uchýlil ne zcela dobrovolně, ale byl k němu nucen vnějšími okolnostmi. Díky pronásledování ze strany reformátorů se nám tak dochovalo skvostné a při tom dobře srozumitelné katolické učení. Svatý František Saleský byl nepřitelem suchého dialogu a jeho dopisy jsou především znamením důvěry v člověka a oslavou transcendentní Pravdy. Zachovalo se více jak dva tisíce dopisů,¹³³ adresovaných lidem všech stavů, převážně však laikům. Při pročitání těchto dopisů se nám jejich autor jeví jako průkopník a ochránce všeobecného povolání ke svatosti. Ve svých dopisech nikdy nekritizoval, ani neodsuzoval, ale logickou a jasnou naukou dokázal mnohé

¹³⁰ Srov. ZATVORNIK. T., *Povzbuzení k duchovnímu životu*, s. 39.

¹³¹ Vyjma samozřejmě mimořádných, většinou již kanonizovaných, svatých jedinců.

¹³² Hlasový orgán, je na rozdíl od ostatních orgánů, výhradně duševním orgánem, určeným výlučně k tomu, aby sloužil pouze duši. Srov. ZATVORNIK. T., *Povzbuzení k duchovnímu životu*, s. 49. Jestliže se tedy duše vyjadřuje prostřednictvím hlasového orgánu, pak je hlas v podstatě jakýmsi reproduktorem duše. Srov. Mt 12, 34-37.

¹³³ Dopisy sv. Františka Saleského se začaly shromažďovat už krátce po jeho smrti. V roce 1625 vyšla první sbírka „Duchovních dopisů“ obsahující 519 dopisů. Poslední sbírka z roku 1932 obsahuje už 2100 dopisů. Srov. *Dopisy svatého Františka Saleského I*, Ed. IHNAT. J., Salesiánská provincie, 2000, s. 4.

přivést ke katolické víře. Na teologické pojmy se nedíval z vnějšku, nebo ve smyslu „co by mělo být“, ale trpělivě člověka nahlížel v jeho (i pomalém) růstu a v tom, co mu bylo vlastní, tedy jak ho Pán stvořil.

II. 1. 2. 1. Život Františka Saleského (1567 – 1622)

Svatý František Saleský žil v rozvrácené době, kdy luteránská a kalvinistická reformace, vznikající jansenismus, a neméně nebezpečné nauky kvietistické bojovaly proti neméně energické katolické protireformaci o své místo na slunci. Svátý František byl jedním z nejodvážnějších a nejušlechtlejších obránců katolické víry. Jeho velikost spočívala především v tom, že nezabředával do záštiplných a nesnášenlivých polemik, ale pragmaticky, rozhodně a se značnými úspěchy vystupoval proti protestantskému pesimismu, jansenistickému nelidskému rigorismu a proti pasivismu kvietistů.¹³⁴ František byl biskupem v tehdy kalvinistické Ženevě, a protože díky své inteligenci, přátelské a laskavé zbožnosti navracel mnoho lidí ke katolické víře, byla účast na jeho kázáních často přísně trestána. Záhy po usednutí na biskupský stolec však musel, roku 1622, Ženevu opustit a své opuštěné farníky utvrzoval v katolické víře právě formou dopisů. Více jak 20 000 dopisů napsal tento svatý biskup především laikům, které vedl a povzbuzoval v katolické víře a správném křesťanském životě.

II. 1. 2. 2. Apoštolát korespondence Františka Saleského

Jeho dopisy jsou plné praktických rad pro skutečně zbožný a pravdivý křesťanský život. I když jsou staré více jak 300 let, jako všechna díla, která jsou tvořena silou Ducha svatého, mají trvalou platnost i dnes a jsou studnicí katolické moudrosti a směrnicí pro duchovní život laiků i v dnešní době. Nadčasovost Františkových dopisů spočívá především v účtě ke každému člověku, ať žije v jakémkoli stavu. Dokonalost neboli svatost života spočívá totiž podle svatého Františka v dodržování dvou podmínek, které jsou stejné jak pro biskupa, tak pro poslední pradlenku v nejchudší čtvrti. Jsou to:

1. Plnění základních Božích a církevních přikázání.

¹³⁴ Srov. SALESKÝ, František. *Duchovní nauka*, Ed. DI PIETRA. V., Brno: Cesta, 1990, s. 8.

2. Plnění povinností svého stavu.¹³⁵

Vidíme zde paralelu s Kristovým výrokem o největším přikázání, které jsou v podstatě dvě, a jedno nelze odtrhnout od druhého.¹³⁶ Svatý život není možné odtrhnout od reality a danosti života světského. Velikost a zároveň prostota apoštolátu Františka Saleského spočívá ve ztotožnění cesty ke svatosti s životní poutí každého praktikujícího křesťana.¹³⁷ Úkolem křesťana je sice především spása vlastní, ale v neměnné víře musí usilovat i o spasu bližních. A podle svatého biskupa, svého bližního můžeme ke spáse přivést právě radostným plněním povinností svého stavu.¹³⁸ V jeho dopisech lze zachytit společnou linii nauky:

- Zbožnost¹³⁹
- Pokoru
- Univerzální povolání ke svatosti
- Konkrétní rady pro konkrétní životní situace

Svatý František Saleský se v dopisech projevuje nejen jako duchovní rádce, ale především jako milující přítel, který je vždy nablízku a připraven přispěchat s radou i konkrétní pomocí.

II. 1. 3. Myšlenkové průniky v díle *Sloup a opora pravdy* a v dopisech Teofana Zatvornika a svatého Františka Saleského

Pavel Florenskij hovoří o tom, že kniha, kterou píše formou dopisů, přináší užitek více jemu samotnému než adresátovi.¹⁴⁰ Podobně i Teofan Zatvornik hovoří o psaní dopisů nikoli jako o břemenu, ale o potěšení.¹⁴¹ Svatý František Saleský byl k psaní dopisů donucen vnějšími okolnostmi, ale dá se s jistotou předpokládat, že i jemu tento způsob apoštolátu působil radost, protože tak mohl být aspoň psaným slovem nápomocen svým bratřím a sestrám. I když Pavel Florenskij, na rozdíl od Teofana Zatvornika a Františka Saleského, neřeší konkrétní problémy jednotlivých lidí a jeho kniha dopisů je daleko více vědeckým dílem, než korespondencí,

¹³⁵ Srov. *Dopisy svatého Františka Saleského I*, Ed. IHNÁT. J., Salesiánská provincie, 2000, s. 9.

¹³⁶ Srov. Mt 22, 37-39.

¹³⁷ Srov. BORRIELLO, Luigi, ed. *Slovník křesťanských mystiků*, s. 312.

¹³⁸ Srov. *Dopisy svatého Františka Saleského I*, Ed. IHNÁT. J., Salesiánská provincie, 2000, s. 10.

¹³⁹ Zbožnost je spojována s dodržováním církevních přikázání, ale zároveň klade důraz na dodržování povinností příslušejících danému stavu a také na osobní individuální zbožnost.

¹⁴⁰ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 83.

¹⁴¹ Srov. ZATVORNIK. T., *Povzbuzení k duchovnímu životu*, s. 38.

používá stejný korespondenční styl jako tito dva autoři.¹⁴² Neodpovídá však na otázky položené někým jiným, ale klade si otázky sám a sám si je také zodpovídá. Podobně jako apoštol Pavel píše svůj List Římanům nikoli jako reakci na jejich dopis, ale aby představil sám sebe a především podal výklad své teologie. V konkrétních radách adresátů Teofana Zatvornika a Františka Saleského nacházíme styčné body s obecnými teologickými závěry Pavla Florenského. Všichni tři totiž uznávají nutnost překonání vlastních egoistických pohnutek, všichni kladou velký důraz na modlitbu a askezi, doporučují trpělivost v získávání ctností a neúnavnost v práci na zbožštění sebe sama. Všichni tři autoři oslovují své adresáty s maximální láskou a úctou, nejedná se tedy v žádném případě o strohé rady, či suchý výklad nauky, ale u všech autorů lze vycítit přímo hmatatelnou lásku k bližnímu.

II. 2. 2. Struktura díla a biblické pozadí

Celá struktura knihy *Sloup a opora pravdy* je ve své podstatě ukotvena v počátečních verších Písma svatého.

„Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi. Země byla pustá a prázdná a nad propastnou tůňí byla tma. Ale nad vodami vznášel se duch Boží. I řekl Bůh: „Bud’ světlo.“ A bylo světlo. Viděl, že světlo je dobré a oddělil světlo od tmy. (Gn 1, 1-4)

Otec Florenskij vychází z toho, že věčný Stvořitel je nerozdělitelná, soběstačná, sebe potvrzující jednota Tří božských Osob Otce, Slova a Ducha. Tento Bůh tvoří svět, od sebe odlišný, při tom však analogicky na Něj odkazující. Veškerý stvořený svět, veškerá pravda stvoření je založená na antinomii.¹⁴³ Jen díky zemi můžeme hledět k nebi, jen v temnotě je možné dát zazářit světlu. Zlo může existovat jen jako protiklad dobra, a jen poznání zla nás uschopňuje rozlišit dobré od zlého. Adam s Evou v ráji před prvním hříchem znali jen dobro. Nebyli jako Bůh, nevěděli všechno, nevěděli, že může existovat zlo. Žili obklopeni dobrem a pravdou. Přesto je had přesvědčil, že Bůh je před stromem ve středu zahrady nevaroval pro jejich dobro, ale aby jim odepřel něco, na co má nárok jen On. Začali pochybovat o Boží dobrotě a svému pochybování podlehli. Proto musel přijít nový člověk, Kristus, který navzdory všem pokušením a utrpení, o dobrotivosti Boha nikdy nezapochybuje.¹⁴⁴

¹⁴² PF se zpravidla na začátku a na konci jednotlivých listů obrací k anonymnímu adresátovi.

¹⁴³ Zavedení pojmu antinomie se PF věnuje v poslední části knihy: Vysvětlení a důkaz některých jednotlivostí, které byly v textu pokládány za samozřejmé. Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 482.

¹⁴⁴ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, pozn. č. 238.

II. 2. 1. Kristologie v díle Sloup a opora pravdy

Kritici Pavlu Florentskému vytýkali, že v jeho díle prakticky chybí kristologie, a že když je s rozumem v koncích, utíká se k nejasným disputacím o Trojici.¹⁴⁵ Je však třeba chápat, že když PF mluví o Pravdě a snaží se jí definovat, mluví o Kristu, protože přesně v souladu s Písmem svatým je pro něj Pravda jen to, co je skutečný a živý Kristus.

„Ježíš mu odpověděl: Já jsem ta cesta, pravda i život. Nikdo nepřichází k Otci, než skrze mne.“ (Jan 14, 6), a k poznání Pravdy dochází vždy jen skrze Krista, neboť plnost všeho poznání se pro PF nachází v Ježíši Kristu.

*„Ale plnost všeho je v Ježíši Kristu, a proto poznání lze získat jen skrze Něho a od Něho.“*¹⁴⁶

Jestliže je poznání Krista zcela úzce spjata s přiblížením se Bohu, pak samo poznávání a pochopení všeho viditelného i neviditelného je poznávání Krista.

„Neboť v něm bylo stvořeno všechno na nebi i na zemi – svět viditelný i neviditelný; jak nebeské trůny, tak i panstva, vlády a mocnosti – a všechno je stvořeno skrze něho a pro něho.“ (Kol 1, 16)

PF si dobře uvědomuje, že v Kristu se snoubí existence, která je možná pouze v čase s ním samotným, jakožto Cestou k plnosti Života v jednotě Pravdy. V Kristu, v Bohu Slovu má přece všechno svůj počátek.

„Na počátku bylo Slovo,

to Slovo bylo u Boha,

to Slovo bylo Bůh.

To bylo na počátku u Boha.

Všechno povstalo skrze ně a bez něho nepovstalo nic, co jest.“ (Jan 1, 1-3)

A v Bohu Slovu má vše i své konečné naplnění.

„Já jsem Alfa i Omega, počátek i konec.“ (Zj 21, 6)

Lze tedy jednoznačně chápat, že i když se ve Sloupu PF nevěnuje kristologii jako takové, vše čím se zabývá a co vysvětluje, je na podkladu Ježíšova vyznání, že on jediný je tím očekávaným Mesiášem a Božím Synem.¹⁴⁷ Navíc se PF zřejmě nevěnoval kristologii záměrně. O

¹⁴⁵ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 298.

¹⁴⁶ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 35.

¹⁴⁷ Srov. Mat. 16, 16-17., Jan 18, 37.

soupodstatnosti Syna s Otcem je totiž, podle něj, pro věřícího člověka zbytečné dlouze diskutovat, neboť tu křesťan získává duchovním životem.

„Soupodstatnost Slova byla pro duchovní lidi dána životní zkušeností a oni jednobytnost uznávali a vyznávali bez ohledu na slabou argumentaci a navzdory opačným důkazům.“¹⁴⁸

Daleko více se proto věnuje Duchu Svatému,¹⁴⁹ a předkládá učení kapadockých otců, kteří si byli vědomi složitosti chápání této, pro teology nejkomplicovaněji uchopitelné, Božské Osoby.¹⁵⁰

II. 2. 2. Abrahámovské vykročení

Pavel Florenskij, poté co čtenáři předkládá, že pouhým racionálním uvažováním se nedobere k poznání samotné Pravdy,¹⁵¹ přechází z oblasti filosofické spekulace do oblasti zkušenostní.¹⁵² V tomto kroku, v opuštění zažitých jistot, můžeme obrazně vidět podobnost, s praotcem všech věřících, Abrahámem.¹⁵³ Ten na základě zkušenosti setkání s Bohem opustil svou rodnou zemi a vydal se do neznáma. Víra v pravdivost Božího zaslíbení byla silnější než strach z neznáma. Víra je však i daleko přitažlivější, protože dává naději. Naději, že cíl naděje je dosažitelný, i když jej zatím nerozeznáváme.¹⁵⁴ PF opouští racionalismus pouze pro naději, že nalezne to, v co zatím jen věří.

Ježíš Kristus sám několikrát upozorňoval na to, že pouhé zachovávání logických, morálních a svědomím ospravedlnitelných příkazů není možné dojít do Božího království, které je sídlem Věčné Pravdy.¹⁵⁵ Lapidárně řečeno, pouze upřímná a srdcem přijatá, prostá, ano snad až dětinská víra je to jediné, z čeho lze vyjít k pravdivému poznání.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Srov. FLORENSKIJ, P., *Sloup a opora pravdy*, s. 118.

¹⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 117-136, celý pátý list „Utěšitel“ je věnován Třetí božské osobě a popisu vývoje vztahu církve k Duchu svatému.

¹⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 130-136.

¹⁵¹ Popřením možnosti dobrat se trvale platné pravdy pouhým racionalismem, bez vazby na zkušenost, se zabývá ve své knize *„Otevřená společnost a její nepřátelé“* filosof židovského původu Karl Popper. Srov. Online: https://cs.wikipedia.org/wiki/Kritick%C3%BD_racionalismus.

¹⁵² Srov. FLORENSKIJ, P., *Sloup a opora pravdy*, s. 58.

¹⁵³ Autor listu Židům vyjmenovává i další postavy Starého zákona, které uvěřily Božímu hlasu. Srov. Žid 11, 4-12.

¹⁵⁴ Srov. Žid 11, 1.

¹⁵⁵ Srov. Luk 18, 18-27., Mt 23, 13-36.

¹⁵⁶ Srov. Mt 18, 3.

„Nyní už vidím, že má víra je zdroj vyššího chápání a že v ní racionální uvažování nachází svou hloubku.“¹⁵⁷

Víru zde otec Florenskij pojímá shodně s naukou katolické církve, jako odpověď člověka zjevujícímu se Bohu.¹⁵⁸ Pro Pavla Florenského je však postoj víry také nutně postojem každého, kdo pravdivě usiluje o poznání Pravdy.

„Věř v Pravdu, doufej v Pravdu, miluj Pravdu – to je hlas samotné Pravdy, který nutně zní ve filosofově duši.“¹⁵⁹

Bůh tedy sám vzbuzuje v hledajícím člověku všechny tři božské ctnosti Víru, Naději a Lásku. Právě proto jsou tyto ctnosti zvány božskými, neboť je probouzí sám Bůh. Víra je podle autora Listu Židům spolehnutí na to, v co doufáme, a důkaz pro to, co nevidíme.¹⁶⁰ Je tedy pevně spojena s nadějí, a uskutečněná naděje je cílem naší víry. Pro uskutečnění víry je naprosto nezbytně nutné opustit omezenost uzavřenosti ve vlastním egoismu, neboť víra a egoismus se neslučují. Víra totiž, na rozdíl od egoismu a i racionalismu, není svázána, a je schopna v podstatě čehokoliv, co je pro omezený a jasně definovaný lidský rozum naprosto nemyslitelné.¹⁶¹ V hledání Pravdy je tedy nutné nejprve přijmout světlo víry, a teprve tím světlem pak je možné prozářit i omezenost lidství, až k původní Bohem stvořené, neporušené lidské přirozenosti.

II. 2. 3. Přípodobnění se Kristu

Člověk, vědomý si své hodnoty a připravující se na spásu, se musí, podle PF, nutně stát asketou, neboť ideovou podstatou asketismu je zbožštění.¹⁶² Přičemž však askeze není něco, co by bylo pro člověka nepřirozené, ba právě naopak, askeze je návrat těla ke svatosti.

„Když se osvěcuje duše, osvěcuje se také tělo. Se svatou duší má podíl i svaté tělo.“¹⁶³

Jestliže věříme a vyznáváme, že Ježíš Kristus byl pravý Bůh i pravý člověk, vyznáváme, že měl i lidské tělo. PF cituje Řehoře Nysského, který říká, že účastnou božské přirozenosti se stává

¹⁵⁷ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 74.

¹⁵⁸ Srov. KKC, čl. 26.

¹⁵⁹ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 84.

¹⁶⁰ Srov. Žid 11, 1.

¹⁶¹ Srov. např. Mk 11, 23., Luk 17, 6., kde Pán Ježíš hovoří o neuvěřitelné síle víry, která dokáže nepochopitelné věci, ač je maličká jako hořčičné zrno.

¹⁶² Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 261.

¹⁶³ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 258.

nejen křesťanova duše, ale i tělo a že člověk se spojuje s Bohem nejen duchovně, ale i tělesně.¹⁶⁴ Přičemž přirozené a spořádané projevy tělesnosti byly v prvotní církvi vždy schvalovány, a například zapuzení manželky pod záminkou zbožnosti bylo v prvotní církvi trestáno vyloučením z církevní komunity.¹⁶⁵

Podle PF se člověk stává sám sebou jedině, pokud se vůči sobě vymezí. Tak se stává podobným Bohu, když dokáže vstoupit do vztahu, překonat egoismus. Vzdání se vlastní egoistické vůle a přijetí vůle Milujícího je pro PF podstatným prvkem na cestě ke zbožštění člověka, k připodobnění se Kristu.

„Otče, chceš-li, odejmi ode mne tento kalich, ale ne má, nýbrž tvá vůle se staň.“ (Luk 22, 42)

Člověk nedokáže nikdy obsáhnout Boží záměr.¹⁶⁶ I sám Boží Syn v lidském těle prosí Boha Otce o odejmutí utrpení. Proto i každý člověk má právo prosit Boha o odejmutí utrpení a o to, co mu připadá pro něj v jeho situaci právě dobré. Nikdy však nesmí zapomínat na to, že jen Bůh ví všechno a že jen Bůh dopustí to, co je nakonec nejlepší nejen pro toho konkrétního člověka, ale pro dokončení plánu spásy celého lidstva.¹⁶⁷

II. 3. Co toto dílo představuje?

Není možné vyčerpávajícím způsobem v jedné knize zodpovědět všechny otázky, které před čtenáře klade teolog, když vysvětluje fundamentální náboženské postoje své víry. Otec Florenskij toto své dílo sepsal v relativně mladém věku, a zcela jistě by, jako většina vědeckých autorů, jej v budoucnu rozšířil, či doplnil. Společnost mu to však, ke své škodě, neumožnila.¹⁶⁸ I tak tato práce představuje famózní spojení řešení teologických otázek s vědeckými poznatky a mystickou zkušeností autora.

Tehdy řekl Ježíš svým učedníkům: „Kdo chce jít za mnou, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mne. Neboť kdo by chtěl zachránit svůj život, ten o něj přijde; kdo však ztratí svůj život pro mne, nalezne jej.“ (Mt 16, 24-25).

¹⁶⁴ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 258.

¹⁶⁵ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 259.

¹⁶⁶ Srov. Iz 55 8-9.

¹⁶⁷ Srov. Mt 10, 26-32.

¹⁶⁸ Otec Florenskij sám hořce litoval toho, že mu nebylo umožněno rozvinout a předat všechny své myšlenky, jak se dozvídáme z dochovaných dopisů, které psal své rodině z koncentračního tábora. Srov. in. *Teologický sborník*, 1/2002. ŽÁK L., P. A. Florenskij-Prorok a mučedník „nového myšlení“. s. 28-40.

PF neustále upozorňuje, že jediná cesta k nalezení Pravdy spočívá v zapření sebe sama, v opuštění egoismu, v opuštění světem zavedených a prosazovaných vzorců myšlení.

„Život je nekonečně plnější než jsou racionalizované definice, a proto do sebe ani jedna formulace nemůže pojmut veškerou plnost života.“¹⁶⁹

Kniha *Sloup a opora pravdy* je pravoslavnou teodiceou, která shrnuje a využívá pro ospravedlnění Boha všech pro člověka dostupných informací i schopností lidského ducha, aby autor na základě sjednocení učení církve, poznatků vědy a osobní mystické zkušenosti dosáhl plnosti pravdy, jenž pramení z Trojjediného.

II. 3. 1. Pravoslaví versus jiné křesťanské denominace

V době, kdy PF napsal *Sloup*, byl přesvědčen o tom, že pouze pravoslavná církev uchovává jako jediná čistý a neporušený poklad víry. Na mnoha místech své knihy v tom čtenáře utvrzuje a nešetří kritikou jak vůči katolictví, tak všem druhům protestantismu.¹⁷⁰ Církvi živého Boha, a tudíž i sloupem a oporou pravdy, je pro něj pouze pravoslavná církev. Spolehlivost je to, o co se lze jako o pevnou oporu opřít. Pravda pak je to, co poznáváme, nikoli jako souhlas rozumu s poznávanou skutečností, nýbrž Pravda je to, co je pravdou samo o sobě a má svou pravdivost ze sebe. Poznání Pravdy, která je založená na jednotě Tří Božských osob, je možné jen díky milosti Boží.¹⁷¹ Zde leží podstata a základ křesťanské víry, která je však podle otce Florentského praktikována doslova jen v pravoslavné církvi. O katolících „v praxi“ byl schopen hovořit až při setkání s nimi v Gulagu. V katolické církvi je podle PF totiž potlačován osobní vztah k Pravdě před poslušností autoritě papeže. U protestantů pak zase naopak strach z přílišné podřízenosti vede k důrazu na osobní svobodu ve vztahu k Pravdě, která vede k rozmělnění víry i života.¹⁷²

„Někdo mi říkal, že dnes se v cizině lidé učí plavat na žíněnkách, ležíce doma na podlaze. Stejně tak je možné stát se katolíkem nebo protestantem na základě četby knih ve svém pokoji, a nijak se nedotknout života. Ale k tomu, aby se člověk mohl stát pravoslavným, musí se rázem vrhnout do samotného živlu pravoslaví. Musí je prožít. Jiná cesta není.“¹⁷³

¹⁶⁹ FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 141.

¹⁷⁰ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, např. s. 29., 93., 121., 122., 237., 254., 348.

¹⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 100.

¹⁷² Srov. Tamtéž, s. 237.

¹⁷³ Srov. Tamtéž, s. 30.

Nutno však podotknout, jak zmiňuje sám autor, že kritika se týká pouze principality katolicismu a protestantismu, nikoli samotného prožívání náboženské zkušenosti v těchto církvích.¹⁷⁴ Setkání s Bohem je možné i mimo církevní prostředí, neboť Boha není možné, podobně jako život, lásku a pravdu a vše, co člověka přesahuje, uzavřít pouze v jedné církvi, oblasti či struktuře, neboť Duch vane tam, kam chce.¹⁷⁵

II. 3. 2. Vztah autora ke stvořenému světu

Když autor v knize opěvuje krásu Bohem stvořeného světa, upozorňuje, že to bylo právě křesťanství, které dokázalo vzbudit v lidských srdcích láskyplný vztah ke stvoření,¹⁷⁶ přitom klade důraz na niternější, pronikavější a upřímnější vnímání přírody.¹⁷⁷ Bůh stvořil svět jako něco mimo sebe, něco co nepotřebuje Bůh, ale co potřebuje člověk. Tím, že Bůh dává vzniknout životu mimo sebe, klade na nositele života a stvoření zodpovědnost za sebe sama.

„A lidstvo, protože stojí v čele stvoření, je za ně před Bohem zodpovědné, jako je každý člověk zodpovědný za jiného člověka.“¹⁷⁸

Přijetí této zodpovědnosti je pro PF nutně spojené s přijetím asketismu. Pokud chce člověk uchovat, co mu bylo svěřeno, nemůže se chovat, jako by nic nedostal. Naopak musí svěřené přijmout a naložit s tím tak, aby až bude to, co přijal vracet, mohl nejen neporušené vrátit, ale vrátit zúročené.¹⁷⁹ Příroda i člověk jsou podle PF natolik provázány a závislé jedno na druhém, že bez správného vztahu člověka ke stvoření, nemůže být člověk spasen.

„A řekl jim: Jděte do celého světa a hlásejte evangelium všemu stvoření.“ (Mk 16, 15)

Když Kristus hovoří o hlásání evangelia obecně všemu stvořenému světu, má na mysli živou i neživou přírodu.¹⁸⁰ Nelze hlásat radostnou zprávu jen člověku a nepojmout do ní i Bohem chtěný, dobrý svět.¹⁸¹ Evangelium nemá být přece hlášáno jen slovy, ale především životem v jednotě lásky.¹⁸² A lidský život je charakterizován především vztahy. Právě podle toho jaký

¹⁷⁴ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 29.

¹⁷⁵ Srov. Jan 3, 8.

¹⁷⁶ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 74

¹⁷⁷ Srov. Tamtéž, s. 252.

¹⁷⁸ Tamtéž s. 256.

¹⁷⁹ Srov. Podobenství o hřivnách Mt. 25, 14-30.

¹⁸⁰ Bůh totiž miluje celé své stvoření, a nic není vyjmuto z jeho láskyplné péče. I neživé stvoření může, v případě potřeby, použít ke své slávě: „Pravím vám, budou-li oni mlčet, bude volat kamení.“ (Luk 19, 40).

¹⁸¹ Srov. Gn 1, 31.

¹⁸² Srov. Jan 13, 35.

má člověk vztah nejen k druhému člověku, ale ke svému okolí vůbec, poznáváme jeho pravou tvář, jeho podstatu. Podle ochoty a schopnosti otevřít se působení jiného, ponese ovoce svého života. Vždyť ani strom neplodí ovoce sám od sebe, svou vlastní silou, ale pouze za předpokladu dobré půdy, vláhy a slunce se na něm může urodit krásné a lahodné ovoce. Podobně člověk, nechá-li na sebe působit světlo Boží milosti, přijme-li vláhu Božího slova a přitom si zůstane vědom vlastní stvořenosti, dokáže nést dobré ovoce. Člověk oddaný čisté modlitbě srdce, vnímá Boží stvoření jako věčný Boží zázrak, jako živou bytost, spolu s ním se modlí ke svému Stvořiteli a Otci.¹⁸³ Evangelním vztahem ke stvoření dojde i samotné stvoření nového zrození ve vzkříšeném Kristu.

II. 3. 3. Vztah autora k člověku

Člověk je podle Bible stvořen Bohem a k obrazu Boha.¹⁸⁴ Je dokonce určen za pána všeho stvořeného a v tomto panování je mu dána naprostá volnost. Má možnost zvolit si způsob své vlády nad vším stvořením a v posledku je postaven i před svobodné rozhodnutí, jak se zachová ke svému Tvůrci. Zda přijme Boží zadání a bude obrazem Božím, nebo jej odmítne a uzavře se vztahu, uzavře se ve svém egoismu. Podle PF je to, jaký k tomuto člověk zaujme postoj, zcela zásadní pro jeho existenci. Na mnoha místech díla klade autor důraz na překonání egoismu a vyzdvihuje asketismus.¹⁸⁵ Jedině ve správně uchopené askezi dokáže člověk nalézt správný vztah jak k lidem, tak ke stvoření.

„Asketa miluje celé stvoření, ale v lásce nemá nic živočišného, to co je příznakem padlého stvoření. Není třeba se ničeho štítit a protivit si – jediné snad sám sebe a své slabosti.“¹⁸⁶

Podle ruského starce Teofana Zatvornika je askeze „duchovní výchova“, spočívající v rozlišování „potřeb“ a „tužeb.“ Potřeba je přirozený, tedy dobrý, habitus člověka. Je to například potřeba pít. Pokud se však z potřeby pít stane nepřekonatelná touha pít víno, pak tato neusměrněná touha přerůstá v neřest, vzdalující člověka Bohu. Podobně je tomu i v jiných oblastech života a prakticky všechny neřesti vyrůstají z nepřekonané touhy.

¹⁸³ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 277.

¹⁸⁴ Srov. Gn 1, 26.

¹⁸⁵ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, např. s. 235, 256, 261, 340, 376, 385.

¹⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 261.

„Mámení neustálého přání a chtění, které instinktivně prožívá každý tvor, je už samo o sobě porušení blaženosti, a uklidněné srdce by už samo o sobě bylo blaženost.“¹⁸⁷

Uspokojená touha je vlastně konec pachtění, je to dosažení blaženosti. Blaženost pak rovná se nesmrtelnost. Pro křesťana, ale i pro každého člověka vůbec, je jeho posledním a nejvyšším cílem život ve věčné blaženosti. Všechny ostatní touhy a jejich cíle jsou jen buď dobrými, nebo špatnými milníky na cestě k této konečné metě lidského snažení. Pokud budeme schopni řídit své touhy už zde na zemi, získáme blaženost, nesmrtelnost už zde. Problém je v tom, že člověk je sžírán rozličnými touhami a snaha o jejich naplnění jej často odvádí od snahy o dosažení posledního cíle. Uspokojí-li jednu, nastoupí jiná. Pokud však bude toužit jen po jediném, po tom, co jediné je hodnotné, všechny ostatní žádostivosti jej opustí a tak dojde blaženosti již za svého života na zemi.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Srov. Tamtéž, 174.

¹⁸⁸ Srov. Podobenství o perle, Mt. 13,45-46.

III. Personální dimenze díla

Ve třetí a poslední kapitole této práce se budeme zabývat osobním rozměrem díla Sloup a opora pravdy. Celá kniha je napsána jako autentické hledání cesty k Pravdě. Všechny závěry, ke kterým autor dochází, vychází z jeho osobní zkušenosti. Kniha není chladným vědeckým pojednáním, ale explozí střetů velikosti lidského ducha s nepředstavitelně kolosálnějšími explozemi Ducha Božího, chrlícího životodárné gejzíry oblažující krásy, pravdy a dobra na všechny kdo se jen trochu budou snažit k Němu přiblížit.

III. 1. Frekventativní témata a duchovní relevance

Pravda, Trojjedinost, asketismus, láska, egoismus to jsou pojmy, které se prolínají celou knihou Pavla Florenského. Všechny spolu úzce souvisí a jejich průsečík se nachází právě v Pravdě, která je výchozím bodem pro myšlení PF. Zkusíme si nyní vysvětlit, proč právě tyto pojmy.

III. 1. 1. Pravda

Pokud je pravda něco, co má trvalou platnost, musí to být něco metafyzického, podobně jako tři božské ctnosti: víra, naděje a láska. V porovnání s nimi však pravda stojí jako by nad nimi. Tyto ctnosti se totiž už nutně vážou k osobě, a jsou tedy důsledkem vztahu. Pravda však nemusí být nutně vztahová! Tedy ne vztahová navenek. PF v druhém listě (viz výše) vysvětluje, že Pravda = Sebedokazatelný Subjekt, který zase, jak dokazuje, je vztah Tří. Na konci časů, v nebi, kde už nebude zapotřebí ani víry, ani naděje a zůstane jen láska, bude také Pravda, neboť láska bez pravdy není myslitelná.

„Kde není láska, není ani pravda. Kde je pravda, je nepochybně také láska.“¹⁸⁹

Třetím prvkem, který bude na věčné blaženosti přítomen, je pak Dobro. Pravdivá láska totiž produkuje Dobro. PF se tedy zabývá pojmem Pravda, ale ve skutečnosti tento pojem zahrnuje Trojjediného Boha, který v Sobě obsahuje jak pojem pravdy, tak jak jej chápeme, tedy souhlas vnímaného s vnímajícím, dále lásku, která je nade všechny dary a dobro, které je přirozeným důsledkem lásky. Pravda také zahrnuje sám duchovní život Trojjediného Boha.

¹⁸⁹ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 95.

„Duchovní život, který vychází z Já a který má v Já svůj střed, je pravda. Chápaný jako bezprostřední působení jiného je Dobro. A předmětně vyjadřovaný třetím, jako vyzařovaný navenek je Krása.“¹⁹⁰

„Já“ je zde chápáno jako Sebedokazatelný subjekt, Bůh, který se sám v sobě projevuje na základě triády metafyzických principů – Pravdy, Dobra a Krásy. Poznání Boha je pak totéž, co ztotožnění se s Bohem.

„Bytostné poznání Pravdy, tj. připojení se k samotné Pravdě, je tedy reálné vejít do hlubin Božské Trojjednoty, a nejen ideální dotek Její vnější formy.“¹⁹¹

Jestliže člověk neprojde proměnou smýšlení, neopustí jednostrannost v poznávání Pravdy, bude sice schopen poznávat její vnější formu, ale k bytostnému poznání Pravdy se nepřiblíží. Dojít poznání Pravdy totiž znamená být sám v Pravdě, být sám součástí Pravdy, ztotožnit se s tím, kdo sám je Cesta, Pravda i Život.¹⁹²

III. 1. 2. Trojjedinost

Jedním z hlavních pilířů, na kterých je postaveno myšlení a pozadí knihy SoP, je dogma o soupodstatnosti Trojice.¹⁹³ Jak jsme uvedli výše, Georgij Florovskij kritizoval PF, že:

„Spekulativní smysl trojičního dogmatu představuje jako pravdy rozumu.“¹⁹⁴

Je skutečně nepopíratelné, že PF nachází v Trojjedinosti základní a výchozí bod pro své myšlení. Na základě Trojjedinosti vysvětluje „Svobodného“ Boha, co by Sebedokazatelný Subjekt, tedy jedinou a trvalou živoucí Pravdu. Zde je ale právě přínos geniality PF, že dogmata, kterých si nade vše cení, je schopen uvádět do souladu s rozumem. Vždyť právě na přijetí dogmatu o Trojjediném Bohu je postavena celá křesťanská víra. Trojjedinost byla už od zrodu křesťanství kamen úrazu jak pro židy,¹⁹⁵ tak pro pohany.¹⁹⁶ První starověký koncil v Nicei roku 325 sice definoval dogma o soupodstatnosti Syna s Otcem, nehovořil však už natolik jasně o božství Ducha Svatého, které bylo jasněji definováno až roku 381

¹⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 86.

¹⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 85.

¹⁹² Srov. Jan 14, 6.

¹⁹³ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 303.

¹⁹⁴ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 298.

¹⁹⁵ Srov. Luk 2,34., Luk 22, 70-71.

¹⁹⁶ Srov. Sk 17,32.

v Konstantinopoli.¹⁹⁷ Pravoslavná církev, která přijímá za pravověrné pouze prvních sedm společných koncilů z doby nerozdělené církve, klade v nauce větší důraz na zbožštění člověka, než katolická církev i církve vzniklé po reformaci. Pravoslaví si více všímá faktu, že se Bůh snížil a stal se člověkem, čímž dal člověku možnost být rovným Bohu-člověku, a že i když už nyní jsme Božími dětmi, musíme usilovat o to být toho hodni.

„Hled'te, jak velikou lásku nám Otec daroval: byli jsme nazváni dětmi Božími, a jsme jimi. Proto jsme světu cizí, že nepoznal Boha. Milovaní, nyní jsme děti Boží; a ještě nevyšlo najevo, co budeme. Víme však, až se zjeví, že mu budeme podobni, protože ho spatříme takového, jaký jest. Každý, kdo má tuto naději v něho, usiluje být čistý, tak jako on je čistý.“ (1 Jan 3, 1-3)

To je pro pravoslavné hlavní úkol člověka. Nejen vystříhání se hříchu, dodržování předepsaných přikázání, ale skutečná celistvá proměna – „μετατροπή“ člověka. Koperníkovský obrat od lidského k Božskému. Boží Syn byl ochoten vzdát se plnosti svého Božství:

*„Způsobem bytí byl roven Bohu, a přece na své rovnosti nelpěl, nýbrž sám sebe **zmařil**, vzal na sebe přirozenost služebníka, stal se jedním z lidí.“ (Fil 2, 6-7)*

Sloveso ‚zmařil‘ je překladem řeckého slova „αδειάσει“, které bychom v doslovném překladu spíše přeložili jako ‚vyprázdnil‘. Na základě tohoto termínu můžeme lépe pochopit podstatu zbožštění člověka. Boží Syn má jiný způsob bytí než člověk, a tento způsob bytí opouští, až do té míry, že dobrovolně přijímá bytí jemu tolik odlišné. Vyprazdňuje se od naplněnosti bytí Boha, sestupuje do lidské podoby a je jakoby otevřená prázdná nádoba, potenciálně schopná podlehnout svodům zla. Bohočlověk Ježíš z Nazareta však zůstává věrný svému božskému původu a postupně svým životem, smrtí a nakonec po svém zmrtnýchvstání se navrácí k plnosti své Boží podstaty. Tímto uschopňuje každého člověka překonat svou lidskou nedokonalost, překonat náklonnost k hříchu a naplnit své nitro Trojjediným. Člověk je tedy potencionálně schopen vzdát se malosti svého lidství a přijmout nabízené zbožštění. Proto klade PF takový prostor Boží Trojici ve svém díle. Neboť právě přijetí, tajemství Nejsvětější Trojice je klíčem ke křesťanství a ke křesťanskému životu. Florenského snahou je zprostředkovat i pochopení tohoto tajemství, neboť postupuje od víry k pochopení podstaty víry.

¹⁹⁷ Přehledně, podle osvědčené tradice jiných autorů, zpracoval cestu k definici trinitárního dogmatu v monografii C. V Pospíšil. Srov. C. V. POSPÍŠIL., *Jako v nebi tak i na zemi*, s. 271-315.

III. 1. 3. Láska

I pochopení podstaty lásky spojuje PF s poznáním Trojjediného.

„Jen ten, kdo poznal Trojjediného Boha, je schopen milovat pravou láskou. Pokud jsem Boha nepoznal a nepřipojil se k Jeho Podstatě, tak nemiluji. Anebo také naopak: pokud miluji, připojil jsem se k Bohu, znám ho, a pokud nemiluji, nepřipojil jsem se k Němu a neznám Ho. Platí zde přímá závislost poznání a lásky ke stvoření.“¹⁹⁸

I Ježíš spojuje v podstatě v jedno dvě základní přikázání lásky.

*„Miluj Hospodina, Boha svého, z celého svého srdce, z celé své duše, z celé své mysli a z celé své síly! Druhé je toto: Miluj svého bližního jako sám sebe. **Většího přikázání nad tato dvě není.**“ (Mk 12, 30-31)*

Protože základní předpoklad lásky (ale i ne-lásky) je poznání, musí být poznání nutně spojováno s láskou. Nakolik pak je poznání pravdivé a intenzivní, natolik je intenzivní a pravdivá láska. V židovském chápání je poznání přímo spojeno s životem, resp. s jeho předáváním.

„I poznal člověk svou ženu Evu a ta otěhotněla a porodila Kaina.“ (Gen 4,1)

Pro Vladimíra Solovjova je schopnost milovat druhého vpravdě Božská vlastnost, neboť umožňuje vidět jej očima Božíma.¹⁹⁹ Láska resp. zamilovanost není tedy, jak se často ironicky tvrdí, slepá, ba právě naopak. Láska, zamilovanost, okouzlení druhým je opuštění vlastního egoismu a promítnutí vlastního Já do druhého. Zde se Florenskij se Solovjovem shoduje, když říká:

„Láska k druhému je odraz pravého poznání na něj.“²⁰⁰

Člověk na tomto světě není schopen pravého, plného poznání druhého, toho je schopen jen Bůh, proto píše PF, že naše láska je ‚odraz‘ pravého poznání. Je to tedy schopnost podobného poznání, jaké má Bůh.

¹⁹⁸ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 92.

¹⁹⁹ Srov. M. TENACE, *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova, Vladimír Solovjov – Krása v přírodě, Obecný smysl umění, Smysl lásky*, s. 93.

²⁰⁰ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 96.

III. 1. 4. Egoismus

Pokud je láska schopnost poznávat druhého spojena s projevy lásky, není to pouze láska trpná, nebo láska erotická.²⁰¹ Hovoří-li PF o lásce, má vždy na mysli lásku duchovní, která spočívá v opuštění egoistické uzavřenosti, ve vyjití ze sebe.²⁰² Egoismus, uzavřenost do sebe, je to, co člověka uzavírá lásce a vztahu vůbec. Podle F. N. Fjodorova je právě egoismus příčinou veškerého zla ve světě a je způsoben strachem ze smrti. Egoismus je tedy podle Fjodorova pud sebezáchovy.²⁰³

Kristus pak, svou smrtí na kříži, dokazuje, že přemožením pudu sebezáchovy může i člověk získat účast na láskyplném životě Svaté Trojice. Z toho vyvozuje Florenskij, že Trojjediný Bůh je absolutně prostý jakékoli uzavřenosti v Sobě.²⁰⁴ Vtělený Boží Syn nám svým příkladem ukázal, že je možné ztotožnění se s Druhým v lásce a přitom, zůstat sám sebou.²⁰⁵ První hřích Adama a Evy byl hříchem pýchy a egoismu. Opuštění pýchy a egoismu je návrat k lidské přirozenosti před prvním hříchem. Návrat do ráje, kde se člověk nemusí před Bohem skrývat, návrat k důvěrnému vztahu s Bohem. Návrat do pozice milovaného stvoření.

„Když se Já pozdvihuje nad meze vlastní přirozenosti, vystupuje z časoprostorové omezenosti a vstupuje do věčnosti.“²⁰⁶

Opuštěním hranic přirozenosti se z lidského fyzického bytí stává bytí metafyzické, které má Trojiční podstatu, založenou na metafyzických principech, které se vzájemně prolínají.

III. 1. 5. Asketismus, návrat k přirozenosti

Zbožštění člověk může dosáhnout jen díky askezi. Právě asketismus činí z lidí světce. PF upozorňuje, že bez askeze není vůbec možné žít duchovní život.

„Duchovní život znamená spásu, kterou nám daroval Pán Ježíš Kristus. Asketismus je cesta k ní.“²⁰⁷

²⁰¹ Tento druh lásky nepovažuje PF za lásku v pravém slova smyslu, neboť se jedná o zaměňování touhy za lásku.

²⁰² Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 97.

²⁰³ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 123.

²⁰⁴ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 99.

²⁰⁵ Srov. Jan 14, 9-11.

²⁰⁶ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, 98.

²⁰⁷ Srov. S FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 235.

Důsledkem prvního hříchu totiž je, že člověk není sám od sebe schopen žít tak, jak to vyžaduje křesťanský ideál. Radikální Ježíšovy požadavky především na čistotu srdce²⁰⁸ narušená lidská přirozenost bez jisté askeze nedokáže splnit.

„Slyšeli jste, že bylo řečeno: Nezcizoložíš. Já však vám pravím, že každý, kdo hledí na ženu chtivě, již s ní zcizoložil ve svém srdci.“ (Mt 5, 27-28)

Mojžíš, který povolil rozluku²⁰⁹, byl k Izraelitům shovívavější, než nazaretský tesař. Ježíš nepožaduje jen fyzickou věrnost zákonité manželce, ale naprostou změnu smýšlení. Věrnost manželů je v lidských silách, ale nepodívat se na člověka druhého pohlaví bez žádostivosti je z hlediska lidské přirozenosti téměř nemožné. Cestou k čistotě srdce je právě askeze, která spočívá ne v radikálním odstranění ke hříchu svádějících orgánů,²¹⁰ ale v jejich ovládnutí.

„V člověku není přítomna žádná realita, která by byla zlem, ale zlem se stává špatné použití sil a schopností, tj. deformace řádu reality.“²¹¹

Zbožštění je chápáno jako návrat k původně stvořenému lidství. Lidská bytost je tvořena spojením duše a těla, a teprve pokud se tyto dvě entity nacházejí v niterné jednotě, je člověk sám sebou.²¹² Proto i asketismus, cesta ke zbožštění, neodlučuje člověka od ničeho stvořeného, ale naopak, právě asketa je bytostně spjat s celým stvořením a sám sebe vnímá jako součást stvoření.

„Asketa velebí kosmos a všude a vřdycky ve věcech vidí Boží znamení a Boží vzkaz. Celé stvoření je pro něj jedna pyramida, po níž nebeští andělé sestupují do pozemského údolí. Vše spodní je odraz horního.“²¹³

PF vysvětluje, že křesťanský asketismus není unikem od stvoření a od spořádanosti lidského bytí, jako indický asketismus,²¹⁴ ale naopak je to vyšší prozření, přinášející svatost a spojení ne jen s Bohem, ale i se stvořením.

²⁰⁸ Srdce je už ve Starém zákoně chápáno jako středobod člověka. V židovském chápání je rozumnost plodem moudrého srdce. Srov. Př. 16, 21. Kardinál Špidlík vysvětluje, že slovem *srdce* je v Písmu svatém i u církevních otců označováno také to, co my dnes nazýváme svědomím. Srov. ŠPIDLÍK. T., *Prameny světla: příručka křesťanské dokonalosti*, s. 184.

²⁰⁹ Srov. Dt 24, 1-3.

²¹⁰ Srov. Mt 5, 29-30.

²¹¹ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 235.

²¹² Srov. *Deus caritas est*, s. 10.

²¹³ Srov. Tamtéž, 244.

²¹⁴ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 256-7.

III. 2. Souvislost s předchozími i následnými osobnostmi ruského myšlení

Počátky ruské křesťanské filosofie, na jejichž základech stává i o. Pavel Florenskij sahají až do první poloviny 19. stol., k hnutí slavjanofilů.²¹⁵ Její základy položili filosofové Ivan Vasiljevič Kirijevskij a Alexej Stěpanovič Chomjakov. Z jejich náhledu na svět se jako první pokouší vytvořit ucelený systém Vladimír Solovjov, což se mu však bohužel vzhledem k poměrně brzkému skonání nepodaří. Jeho myšlenky uspořádávají a zpřesňují jeho mladší přátelé knížata Sergej a Jevgenij Trubečtí. Současníkem PF byl i význačný ruský pravoslavný teolog otec Sergej Bulgakov a filosof Nikolaj Berd'ajev. Pavel Florenskij je jeden z ruských filosofů, který kráčí ve šlépějích slavjanofilů, i když staví svoji filosofii, (kromě osobní náboženské zkušenosti, která je pro toto ruské pojetí zásadní), také na svých znalostech lingvistiky, matematiky a dalších přírodních věd. V této kapitole si přiblížíme, kde se svými předchůdci či současníky názorově shodoval, nebo naopak.

III. 2. 1. Ivan Vasiljevič Kirijevskij

I. V. Kirijevskij se narodil roku 1806 v Moskvě a zemřel na cholera roku 1856 v Petrohradě. Již v dětství se projevoval jako všestranně nadané, až geniální dítě.²¹⁶ V mládí se zabýval studiem německé filosofie, která mu nahrazovala náboženství. Když se Kirijevskij po dlouhých letech náboženského indiferentismu²¹⁷ navrátil do pravoslavné církve, kladl důraz na celistvost prožívání náboženské zkušenosti. Zde vidíme základy ruské náboženské filosofie, na něž navazuje Vladimír Solovjov a další, včetně Pavla Florenského. Kirijevskij, byl člověk, jenž považoval za podstatu tvořící osobnost člověka jeho chápání srdcem, tedy citem, které pouze ve spojení s ostatními mohutnostmi lidské osoby je schopno pojmut pravdivě skutečnost.²¹⁸ Spojuje dosažení určité morální výše se schopností prožití mystické zkušenosti, která teprve napomáhá k dosažení duchovního nazírání, bez něž není možno dosáhnout „*Božskou pravdu*“.²¹⁹ Kirijevskij kritizuje racionalistické odtržení rozumu od víry na Západě,²²⁰ stejně jako slepou, od mystické zkušenosti ochuzenou, víru.²²¹

²¹⁵ Více ke hnutí slavjanofilů viz: Online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Slavjanofilstv%C3%AD>

²¹⁶ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 21-22.

²¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 26.

²¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 29-31.

²¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 30.

²²⁰ Srov. Tamtéž, s. 36.

²²¹ Srov. Tamtéž, s. 30.

„K pravdě může dojít pouze celistvý člověk.“²²²

Tak zní poselství jednoho ze zakladatelů slavjanofilství v Rusku, který po sobě sice nezanechal ucelený soubor myšlenek, přesto jeho snaha skloubit filosofické myšlení s náboženským přesvědčením, podloženým osobní mystickou zkušeností, zanechala v nastupující generaci ruských náboženských myslitelů, včetně Pavla Florentského, nesmazatelnou stopu.

III. 2. 2. Alexej Stěpanovič Chomjakov

Byl přítelem I. V. Kirijevského a zemřel stejně jako on na cholera v roce 1860. S Kirijevským jej však nepojila jen stejná příčina úmrtí, ale i shoda v kritickém náhledu na západní racionalistickou filosofii.²²³ I pro Chomjakova je zásadní pro poznání pravdy soulad víry a rozumu. Přičemž víru chápe jako schopnost poznávat skutečnost bez prostředků (smyslů) a teprve takto poznaná skutečnost může být analyzována rozumem. Chomjakov zdůrazňuje úlohu církve, jakožto organického celku, který zduchovňuje sám Kristus.²²⁴ Stejně jako většina ruských náboženských myslitelů, včetně Pavla Florentského, považuje jako jedinou, i když ne úplně dokonalou, tak nejbližší následující Krista, pravoslavnou církev.²²⁵ Přesto spásu neupírá ani členům jiných církví či vyznavačům jiných náboženství. Uznává Boží svrchovanost a možnost spásy i mimo církve, u lidí, kteří se nebrání poznání pravdy, jež je pro něj neodmyslitelně spjata s Kristem.²²⁶ To mu však nebrání v kritice katolicismu i protestantismu. Pohledem pravoslavného kněze vyčítá římské církvi kromě *filioque*, také lpění na hierarchické autoritě, která pak vede k jednotě bez svobody a protestantismu pak upřednostňování svobody před jednotou. Tyto nesprávné postoje vyplývají podle Chomjakova ze snahy pochopit nebeské pozemsky.²²⁷ Oba evropské křesťanské směry totiž podle něj zapomínají na jednu základní věc, a totiž, že:

„Křesťanství je náboženstvím lásky.“²²⁸

²²² Srov. Tamtéž, s. 41.

²²³ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 49.

²²⁴ Tamtéž, s. 52.

²²⁵ Tamtéž, s. 55.

²²⁶ Tamtéž, s. 58.

²²⁷ Tamtéž, s. 61.

²²⁸ Tamtéž, s. 61.

Láska však není láskou, pokud není úplně svobodná. Proto je podstatou křesťanství nerozdělitelná jednota svobody a lásky.²²⁹

III. 2. 3. Nikolaj Fjodorovič Fjodorov

Profesor Fjodorov (1828 – 1903) je jednou z osobností, která rozvinula křesťanské chápání světa osobitým a zcela zvláštním způsobem a jeho učení ovlivnilo jak V. Solovjova, tak F. M. Dostojevského.²³⁰ Podle N. O. Losského byl Fjodorov opravdový Boží člověk, nekanonizovaný světec.²³¹ Podobně jako otec Florenskij spojuje i on své učení s křesťanským náboženstvím a pravoslavnou vírou, a jako hlavní problém lidstva vidí roztržičnost lidských snah v důsledku egoismu. I když se Fjodorov zabýval, na rozdíl od PF, především ovládnutím přírodních sil ve prospěch člověka,²³² nacházíme v jeho myšlení shodu především v tom, že vychází z hluboké náboženské metafyziky, již propojuje s realitou.²³³ Podobně jako u PF i genialita N. F. Fjodorova byla sovětským komunistickým systémem použita pouze v takové míře, v jaké to vyhovovalo režimu.

III. 2. 4. Vladimír Solovjov

Tento filosof, básník a mystik svým dílem a myšlením inspiroval a dodnes inspiruje mnohé myslitele. Již ve svých prvních pracích vědomě pokračuje ve šlépějích Kirijevského a Chomjakova. V jeho první knize – *Filosofické základy komplexního vědění*, je naznačen směr, kterým se bude filosof ve svém bádání ubírat. Základní ideou Vladimíra Solovjova je předpoklad, že lidstvo se vyvíjí. Vývoj pak, podobně jako u jiných živých organismů postupuje od nižšího k vyššímu, na základě vnitřní dispozice. Solovjov paralelně aplikuje princip vývoje organismu na vývoj nejen člověka jako jedince, ale celé společnosti.²³⁴ Pokud se lidstvo vyvíjí, což Solovjov dokazuje,²³⁵ směřuje ke svému konečnému cíli. Konečným cílem pak je věčný,

²²⁹ Tamtéž, s. 61.

²³⁰ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 120.

²³¹ Srov. Tamtéž., s. 120.

²³² Srov. Tamtéž., s. 126. Podle odvážnosti plánů F. N. Fjodorova (oteplení Sibíře změnou směru Golského proudu apod.) se dá usuzovat, že komunistické heslo: „Poručíme větru dešti“, má svůj původ právě ve smělejších plánech tohoto, do nedávné doby téměř neznámého, myslitele.

²³³ Srov. Tamtéž. s. 127. Učení o Svaté Trojici jako ideálu láskyplné jednoty více osob je v naprostém souladu s úvahami P. Florentského o nutnosti Jedinosti Trojosobního Sebedokazatelného Subjektu. (Srov. SoP s. 63.)

²³⁴ Srov. SOLOVJOV. V., *Filosofické základy komplexního vědění*, s. 15.

²³⁵ Srov. Tamtéž., s. 17.

blažený život.²³⁶ Komplexnost poznání je pro Solovjova, stejně jako pro otce Florentského, možné jedině spojením všech mohutností lidského bytí. Člověk je determinován třemi mohutnostmi bytí:

- citem
- myšlením
- vůlí.²³⁷

Poznání omezené pouze na empirické poznatky, získanými v profánních vědách nebo racionalistickou filosofií bez podpoření poznáním celistvým, které nazývá VS teosofií, je pouze útržkovité a nedokonalé poznání. Celistvost, vsejednota a sloučení božského s lidským je pro Solovjova základní téma, kterému se věnoval celý svůj plodný, ale bohužel poměrně krátký život (1853 – 1900). Vladimír Solovjov byl bezpochyby ovlivněn několika svými mystickými zážitky, z kterých čerpal jak víru, tak inspiraci pro svá díla.²³⁸ I když Solovjovovi nebylo dopřáno dokončit a dotáhnout do konce všechny své myšlenky, jeho odkaz pro další generaci je obrovský.

III. 2. 5. Bratři Trubečtí

Dalšími, kdo navázali na myšlenky slavjanofilů a rozvinuli myšlení Vladimíra Solovjova, byli bratři Sergej Nikolajevič Trubeckij (1862 – 1905) a Jevgenij Nikolajevič Trubeckij (1863 – 1920). Podobně jako ostatní ruští náboženští filosofové si i bratři Trubečtí prošli v mládí obdobím filosofického hledání smyslu lidské existence, které je nakonec přivedlo ke křesťanské víře, prakticky se projevující v pravoslavné církvi.²³⁹ K překonání osobní krize a životního pesimismu dovedl jednoho z bratrů, Jevgenije, mystický zážitek během přednesu Beethovenovy Deváté symfonie. Při jejím poslechu dospěl k přesvědčení, že musí existovat něco většího, transcendentního, když může člověka povznést umělecký zážitek k prožití zkušenosti transcendentální.²⁴⁰ Náboženský zážitek stojí nad dilematy mezi rozumem a vírou. Prožitá mystická zkušenost není možná rozumem pochopit, ale je možné ji rozumem přijmout. Oba bratři se v roce 1886 spřátelili s Vladimírem Solovjovem²⁴¹ a rozvíjeli jeho myšlení. Sergej

²³⁶ Srov. Tamtéž., s. 24.

²³⁷ Srov. Tamtéž., s. 22.

²³⁸ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 129-132.

²³⁹ Tamtéž., s. 237-239.

²⁴⁰ Tamtéž., s., 240.

²⁴¹ Tamtéž., s. 239.

Trubeckoj rozebírá schopnost a pravdivost poznávání skutečnosti na základě Solovjovova předpokladu vnitřní všejednoty všech bytostí. Podle něj existuje samotná, na nás nezávislá realita, jejíž poznání je však položené před všechny lidi, a tato realita není nějaké neosobní jsoucno, ale jedná se o Všeobecný Rozum, druhou osobu Svaté Trojice, Logos.

„Samo toto Absolutní Jsoucno je nad relativní bytí, existující nejen v Sobě a pro Sebe, ale svou tajemnou podstatu odhaluje také v lásce ke světu a k jiným bytostem.“²⁴²

Podle Sergeje Trubeckého existuje tedy reálná a poznatelná Pravda, jejíž základní poznání máme vtisknuto do vědomí. Tato Pravda je, podobně jak ji chápe PF, nezávislá na našem poznání, je trvale platná a všeobecná. K této Pravdě všechno směřuje a tou Pravdou je Kristus. V Něm spočívá všejednota JSOUCNA.²⁴³

*„V něm jsme vykoupení jeho obětí
a naše hříchy jsou nám odpuštěny pro přebohatou milost,
kterou nás zahrnul ve vší moudrosti a prozíravosti,
když nám dal poznat tajemství svého záměru,
svého milostivého rozhodnutí, jímž si předsevzal,
že podle svého plánu, až se naplní čas,
přivede všechno na nebi i na zemi k jednotě v Kristu.“ (Ef 1, 7-10.)*

Bratr Sergeje, Jevgenij Trubeckij, rozvinul teorii o závislosti pravdy na Absolutnu.

„J. Trubeckoj dokazuje, že poznání může být absolutně hodnověrné jen tehdy, jestliže je založeno na nadlidském.“²⁴⁴

Jestliže Trubeckoj mluví o Absolutním vědomí jako o syntéze věčné paměti a absolutní předurčenosti, shoduje se s Pavlem Florenským v názoru, že paměť je v podstatě veškeré poznání.²⁴⁵ Sofii chápe Trubeckoj nikoli jako PF, který přebírá názor sv. Atanáše a říká, že Sofia je Boží Velemoudrost, stvořená jednota ideálních determinací stvoření – celistvá přirozenost stvoření, ale jako praobraz a normu Boha.²⁴⁶ Každá individualita má pak svůj počátek v Bohu, je však plně svobodná a může buď přijmout své mimo božské bytí a zjevovat

²⁴² Tamtéž, s. 242.

²⁴³ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 242.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 244.

²⁴⁵ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 185.

²⁴⁶ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 245-6.

Boha, nebo jej odmítnout a Boha karikovat. Podobně jako PF i J. Trubeckoj poukazuje na nezbytnost mystického poznání překonáním egoistické uzavřenosti a přijetím utrpení.²⁴⁷

III. 2. 6. Otec Sergej Bulgakov (1871 – 1944)

Podobně jako Vladimír Solovjov, ustavoval svoji filosofii na základě prožité mysticko-náboženské zkušenosti i otec Bulgakov.²⁴⁸ Bez osobně prožité náboženské zkušenosti není možné, podle Bulgakova, být skutečně věřící.

„Základ náboženství je setkání s Božstvím, které člověk prožije osobní zkušeností. V tom tkví jediný pramen jeho autonomie.“²⁴⁹

Jedná se tedy o stejný postoj k religiozitě jako u PF.²⁵⁰ Bulgakov, na rozdíl od PF, se ve svých pracích mohl zabývat otevřenou kritikou socialismu. V roce 1922 totiž musel na známém „Parníku filosofů“ opustit svou vlast, podobně jako např. N. O. Losskij a mnoho dalších představitelů ruské inteligence, kteří odmítli spolupracovat se sovětským režimem.²⁵¹ Ve svém teologickém bádání je si s PF hodně blízký. Poukazuje, např. podobně jako PF, na důležitost ustanovení dogmat, pro možnost pozvednout lidského ducha. Shoduje se s ním rovněž v názoru, že náboženské vědomí musí být nutně antinomické.²⁵² Protože byli jak PF, tak SB pravoslavní kněží, shodují se i v názoru, že mystika prožívaná mimo církve, tzv. osobní mystika, může vést k svévolnému mysticismu.²⁵³ Podobně jako PF poukazuje na rozdílnost významu slov: „idea“ a „pojmem“.²⁵⁴ V ideji totiž existuje obecně a individuálně jako celek, kdežto pojem zahrnuje pouze obecně. Zajímavý je i jeho pohled na tisíciletý spor o *filioque*. Na rozdíl od PF nepřechází do nekonstruktivní kritiky katolické teologie, ale nabízí zcela nový pohled na otázku vycházení a rození v rámci Trojjediného Boha. Osobní život Boha totiž nelze poměřovat lidskými pojmy. Jednota Božských osob nespočívá v tom, že by jedna byla příčinným původem druhé, ale naopak v jejich neizolované jednotě.²⁵⁵ Je totiž důležité

²⁴⁷ Tamtéž, s. 246.

²⁴⁸ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 301-307.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 307.

²⁵⁰ S. Bulgakov a P. Florentský byli přátelé, a Florentskij se i osobně účastnil primice S. Bulgakova. Srov. SLÁDEK. K., *A noc byla dlouhá a temná*, Katolický týdeník č. 43., Perspektivy., s. 7.

²⁵¹ Srov. SLÁDEK. K., *A noc byla dlouhá a temná*, Katolický týdeník č. 43., Perspektivy., s. 7.

²⁵² Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 318-9.

²⁵³ Tamtéž, s. 318. Otec Florentskij sice kritizuje papežské řízení katolické církve, ale náboženství bez apoštolské autority protestantských církví je podle něj stejně špatné.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 325.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 346.

uvědomit si, že osoba může být pouze poslána, nemůže však mít v druhé osobě svůj původ. Tedy, i když je Bůh Trojosobní a v jedné své osobě, v Duchu svatém promlouvá ústy proroků, je to pořád jeden a týž Bůh, která má svou svobodnou vůli, shodnou s vůlí Otce i Syna. Otec Sergej Bulgakov byl jedním z nejvýznamnějších teologů pravoslavné církve první poloviny 20 století, přestože mnoho jeho názorů a myšlenek nebylo pravoslavnou církví nikdy přijato. Především jeho učení o Sofii jakožto Božské duši přítomné ve světě je natolik blízké panteismu, že bylo ještě za života otce Bulgakova ostře odsouzeno.²⁵⁶

III. 2. 7. Nikolaj Berd'ajev (1874 – 1948)

V mládí, na základě revolučních nálad v Rusku koketoval s myšlenkou spojit marxismus s neokantismem, brzy však obojí opustil a začal se zabývat filosofií Vladimíra Solovjova.²⁵⁷ Ve svém vlastním životopise sám o sobě Berd'ajev říká, že patří mezi náboženský typ lidí, kteří žízní po věčnosti.

„Nic nelze milovat kromě věčnosti, a nelze milovat žádnou láskou, kromě lásky věčné. Jestli není věčnost, tak není nic.“²⁵⁸

Berd'ajev byl člověk hluboce nábožensky založený, na rozdíl od Pavla Florenského ale nebyl nakloněn pravoslavné církvi.²⁵⁹ Sám se cítil být více spřízněn s Vladimírem Solovjovem, který se snažil o spojení Východní a Západní církve a chápal ji spíše mysticky.²⁶⁰ Berd'ajev byl v určitém způsobu nadkonfesijní a očekával novou epochu křesťanství, i když od pravoslavné církve se, podobně jako Solovjov, nikdy neodloučil.²⁶¹ Nikolaj Berd'ajev se osobně znal s otcem Sergejem Bulgakovem, a také s otcem Pavlem Florenským se několikrát setkal. Znal jeho myšlení, ale neztotožňoval se s ním.²⁶² Pojil je sice společný zájem, ale zřejmě je nikdy nepojilo osobní přátelství.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 358.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 361.

²⁵⁸ BERD'AJEV. N., *Vlastní životopis*, s. 47.

²⁵⁹ Srov. BERD'AJEV. N., *Vlastní životopis*, s. 231, 249.

²⁶⁰ Srov. IVANOV. V., *Subjekt a kosmos*, s. 487.

²⁶¹ Srov. BERD'AJEV. N., *Vlastní životopis*, s. 250.

²⁶² Tamtéž, s. 226.

„S mnohými představiteli ruského náboženského myšlení na začátku 20. století mě spojovala velká naděje, že je možné pokračování odhalování v křesťanství, nové vylití Ducha Svatého. Tuto naději měl i mě cizí a nepřátelský Pavel Florenskij.“²⁶³

Zda byl otec Florenskij vůči Nikolaji Berďajevovi skutečně nepřátelský se už asi nedozvíme.²⁶⁴ Faktem, který jejich zřejmě ne příliš přátelský vztah dokládá, je další zmínka o setkání na bohoslužbě v Zosimově poustevně.

„Za mnou v kostele stál Pavel Florenskij, tehdy ještě nebyl popem. Otočil jsem se a uviděl jsem, že pláče. Potom mi lidé řekli, že prožíval velmi těžkou dobu.“²⁶⁵

Dále se ve svém životopise zmiňuje Berďajev o Pavlu Florenském v ne příliš lichotivé souvislosti s účastmi na aktivitách okultismu.²⁶⁶ Z těchto několika zmínek se dá usoudit, že Berďajev Florenského poměrně dobře znal, a i když si nebyli zřejmě lidsky příliš blízcí, v jejich myšlení bychom našli mnoho společných bodů. Základní shoda panuje v pohledu na pravdu, kde Berďajev stejně jako Florenskij a Bulgakov tvrdí, že pravda má antinomický charakter.²⁶⁷ Další shoda je v pohledu na náboženskou zkušenost a v náhledu na racionalismus. I Berďajev je toho názoru, že pro člověka otevřeného duchovnímu životu, není nutný žádný racionalistický či ontologický důkaz Boží existence.²⁶⁸

III. 2. 8. Nikolaj Onufrijevič Losskij (1870 – 1965)

Byl také jedním z mnoha filosofů, kteří byli v roce 1922 vyhnáni z Ruska. Do roku 1945 žil v Československu, po válce se odstěhoval do USA a působil jako profesor filosofie Ruské duchovní akademie v New – Yorku.²⁶⁹ Losskij učení vychází z teorie V. Solovjova, že každé bytí je relativní, Jsoucno je bezpodmínečné, z čehož plyne, že bytí je závislé na poznání, Jsoucno však nikoli.²⁷⁰ Losskij Jsoucno nazývá *metalogické bytí*, bytí formované časem a prostorem pak *reálné bytí*, a bytí které nemá časovou ani prostorovou povahu pak *reálné*.²⁷¹

²⁶³ Tamtéž, s. 224.

²⁶⁴ V dostupné literatuře, ani v záznamech otce Pavla není o jejich vztahu žádná zmínka.

²⁶⁵ Srov. BERĎAJEV. N., *Vlastní životopis*, s. 229.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 231.

²⁶⁷ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 362.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 362.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 385.

²⁷⁰ Srov. SOLOVJOV. V., *Filosofické základy komplexního vědění*, s. 124.

²⁷¹ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 388-9.

Člověk je sice součástí reálného bytí, ale je to nadčasový subjekt, schopen tvořit reálné bytí a poznávat bytí ideální, k němuž směřuje.

IDEÁLNÍ BYTÍ
METALOGICKÉ BYTÍ – BŮH
REÁLNÉ BYTÍ – ČLOVĚK

Bůh tvoří člověka jako součást ideálního bytí, hříchem člověk ztrácí ideální bytí a stává se bytím reálným. Bůh vtělením svého Slova přijímá na sebe realitu a poskytuje člověku překonáním reality /vzkříšením/ schopnost návratu k bytí ideálnímu. Člověk, jakožto subjekt ideálního bytí, je podle Losského individualitou, avšak nikoli izolovaným jedincem. Je součástí *jednobytnosti* ideálního principu, tedy toho, co Solovjov nazývá *všejednota*. I když je tato jednobytnost pouze abstraktní pojem, je podmínkou realizace absolutních hodnot.²⁷² Z existence stvořeného světa, který je podle Losského založen na hierarchii a vývoji, dochází k filosofické definici nutného Nadpozemského principu – Boha. Ze zjevení a zejména náboženskou zkušeností pak poznáváme, že Bůh je Osoba, která má jednu bytnost a Tři Osoby. Právě z náboženské zkušenosti poznáváme, že Bůh ve své trojiční podstatě není jen absolutní plnost bytí, ale také nejvyšší realizovaná hodnota, která se nikdy nemůže vejít do lidských pojmů, ani představ. Každá Bohem stvořená osoba je pak potenciálně účastná Boží absolutní hodnoty.

„Všemohoucí, Všeblahý a Vševědoucí Bůh stvořil svět jako soustavu bytostí. Tato soustava bytostí je plná vnitřního smyslu. Je to systém, který se skládá z bytostí, jež jsou schopné při spolupráci s Bohem, který zase tyto bytosti naděluje milostí realizovat nejvyšší dobro, Božskou životní plnost. A takovými bytostmi mohou být jedině osoby. Bůh tvoří jedině osobu.“²⁷³

Vidíme, že Losskij klade důraz především na osobu a ostatní stvořené bytí bere pouze jako vedlejší méně podstatnou veličinu, spíše jako prostor pro uskutečnění Božího plánu. Losskij přebírá myšlenku Pavla Florenského o ontologické lásce, když říká, že překonáním egoismu se

²⁷² Tamtéž, s. 393.

²⁷³ LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 397.

lidská osoba dokáže stát jednobytnou s Bohočlověkem.²⁷⁴ Podobně jako Florenskij vidí i Losskij v egoismu hlavní a základní podstatu všeho zla, včetně všech negativních jevů, jako nemoci, přírodní a sociální katastrofy.²⁷⁵

III. 3. Praktické aplikace pro současnost

Pavel Florenskij sepsal SoP před více jak sto lety. Jako u všech děl, která svým duchovním rozměrem překračují rámec své doby, i z jeho díla můžeme čerpat podněty pro řešení aktuálních problémů dnešní doby. Roku 2054 si připomeneme smutné, již tisícileté výročí velkého schizmatu, kdy se rozdělila jediná křesťanská církev na západní katolickou a východní pravoslavnou část. Všechny pokusy o smíření nakonec ztroskotaly, a i dnes, ač jsme si s našimi pravoslavnými bratry v praktikování víry blízcí, ke sjednocení je pořád ještě velký kus cesty. Florenského současník Vjačeslav Ivanov je autorem známého výroku, že církev je v podstatě jediná a měla by začít dýchat oběma plícemi, jak západní, tak východní. Podíváme se nyní, jak by Florenského Sloup mohl být na cestě k tomuto „společnému dýchání“ nápomocen.

III. 3. 1. Přiblížení náboženství současným lidem

Podle V. Ivanova je náboženství pro dnešního člověka akceptovatelné jen tehdy, pokud vyroste z nadosobní vnitřní zkušenosti a z jeho mystického sebenalezení.²⁷⁶ Mystického zážitku je schopen každý člověk, ale zpravidla jej není možné prožít bez určitého úsilí. Představme si jiný silný zážitek, např. skok padákem. Není možné jej prožít bez absolvování aspoň základní instruktáže, jak si padák upnout, jak jej roztáhnout, jak jej za letu ovládat atd. A i to by nám bylo k ničemu, pokud bychom nepřekonali strach a nevzlétli letadlem do potřebné výšky a nenalezli odvahu z letadla opravdu vyskočit. Stejně tak k prožití mystického zážitku je zapotřebí jisté dávky sebezáporu a také odvahy. Souhrnně se tento sebezápor a odvaha nazývá askeze. Vladimír Solovjov, který měl sám několik mystických zážitků, říká dokonce, že mystika je založena na asketismu, nikoli naopak.²⁷⁷ Askeze samotná pak není nic jiného než láska k Bohu, která spočívá v následování Krista.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 398.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 403.

²⁷⁶ Srov. IVANOV. V., *Subjekt a kosmos*, s. 242.

²⁷⁷ Srov. SOLOVJOV. V., *Filosofické základy komplexního vědění*, s. 32.

„Kdo mě miluje, bude zachovávat mé slovo, a můj Otec ho bude milovat; přijdeme k němu a učiníme si u něho příbytek.“ (Jan 14, 23)

Zachovávání Ježíšových přikázání, spočívá v opuštění toho, co od Krista vzdaluje. Toto opuštění všeho, co Bůh člověku neurčil, tedy toho, co člověk neměl v ráji, nazýváme askezi. Askeze navrácí člověku původní nenarušenou lidskou přirozenost, která díky vtělení Božího Syna už není jen lidská, ale Boho-lidská. Lidské srdce se tak otevírá lásce Trojjediného Boha a umožňuje proměnit náš lidský omezený život v život naplněný Bohem. Pochopení této pravdy vycházející z autority Písma svatého je prvním krokem na cestě k zakotvení ve víře. Ten, kdo se vydá na cestu hledání Boha, má už, podle PF, vše. Neboť nikdo nemůže říct, že Boha plně poznal, proto ten kdo Boha hledá, je na tom stejně, jako ten, kdo už jej našel.²⁷⁸ Navíc máme ještě jistotu pramenící z Kristových slov, že každý, kdo bude upřímně hledat to, co opravdu ke svému životu nutně potřebuje, ten nalezne, co hledá.²⁷⁹

III. 3. 2. Jednota křesťanů

Florenskij byl, podobně jako většina slavjanofilů,²⁸⁰ ve svém díle velmi kritický vůči katolicismu i protestantismu a za jedinou, pravou Kristovu církev považoval pouze církev pravoslavnou.²⁸¹ Pravděpodobně až na sklonku svého života, v gulagu, dochází k názoru, že jednota a jakési spojení obou církví je nejen možné, ale především v nejvyšší míře žádoucí.²⁸² Z historie víme, že snahy o sjednocení církve byly vždy podmíněny ohrožením zvenčí. Ve stavech míru se pod rouškou zachování pravověrnosti hledaly důvody, proč není možné sjednocení, kdežto pokud hrozilo vážné ohrožení samotné existence křesťanství, pak teprve byly vyvíjeny snahy o jednotu.²⁸³ Paralelně bychom mohli přirovnat život Pavla Florenského k historickému životu pravoslavné Byzance. Teprve vnější útlak jej přinutí zabývat se tím, o co

²⁷⁸ Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 58.

²⁷⁹ Evangelista Matouš zaznamenal, jak Kristus přirovnává nebeského Otce k otci lidskému, který přece nedá svému dítěti místo ryby hada. Srov. Mt 7, 7-11., Lukáš pak doplňuje, že Bůh dává svým dětem Ducha Svatého, jakožto dobrý dar. Srov. Luk 9-13.

²⁸⁰ Srov. LOSSKIJ. N. O., *Dějiny ruské filosofie*, s. 55.

²⁸¹ Florenského kritika katolické teologie spočívala především v kritice racionalistických snah katolických teologů, která, oproti pravoslavné, nevyzvedá dostatečně zřetelně Boží transcendenci. Srov. ŠPAČEK. M., *Poznání Boha a veškeré skutečnosti podle Tomáše Špidlíka*, s. 11.

²⁸² In. Teologický sborník 1/2002., ŽÁK. L., P. A. *Florenskij-Prorok a mučedník „nového myšlení“*, s. 34.

²⁸³ Mimo druhý lyonský koncil svolaný papežem Řehořem X. roku 1274, se za pokus o sjednocení považují snahy byzantského císaře Jana VIII na koncilu ve Florencii roku 1438-9, kdy už byla Byzanc bezprostředně ohrožena islámskou převahou. Jak je z dějin zřejmé, snahy založené nikoliv na touze po sjednocení nalezeném ve vzájemné lásce, ale pouze ve snaze zachovat vnější jednotu nemají trvalou platnost.

je nutné usilovat a za co prosil Pán Ježíš svého Otce.²⁸⁴ V jednom ze svých dopisů z koncentračního tábora píše svému synu Kyrilovi (21. 2. 1937):

*„Co jsem dělal po celý život? Rozjímal jsem svět jako celek, jako obraz a celistvou skutečnost, ale v každé etapě svého života z určitého hlediska. Jejich úhly se měnily, navzájem se obohacující; právě tu je důvod neustálé dialektiky mého myšlení společně s neustálým směřováním nazírání světa jako celku.“*²⁸⁵

Na holistickém pohledu na svět je možné postavit i ekumenické snahy, o které sice Florenskij ve svém díle *Sloup a opora pravdy* ještě neusiluje, ale v posledních letech svého života dochází k závěru, že budoucnost lidstva bude mít přímou souvislost s jednotou křesťanů.²⁸⁶

III. 3. 3. Duch Svatý „nevycházející“

Ve 14. kapitole Listu Římanům hovoří svatý apoštol Pavel o Duchu Svatém jako o té Osobě Trojice, ve které spočívá samotná podstata Božího království.

„Vždyť království Boží není v tom, co jíte a pijete, nýbrž ve spravedlnosti, pokoji a radosti z Ducha svatého.“ (Řím 14, 17)

Ježíš zahájil své veřejné působení hlásáním o přiblížení Božího království a nutnosti pokání.²⁸⁷ Boží království²⁸⁸ pak v Lukášově evangeliu přirovnává k hořčičnému zrnku a ke kvasu.²⁸⁹ Boží království předkládané Kristem není tedy myšleno jako prostor, ale naopak jako tvůrčí síla, která je schopna svou vnitřní silou přetvořit vše kolem sebe. V podobenství o obchodníku s perlami překvapivě k Božím království není přirovnána ona drahocenná perla, ale sám obchodník, na rozdíl od pokladu skrytého a nalezeného v poli.²⁹⁰ Obchodník nalezením drahocenné perly jako by prozřel a tak se sám stává královstvím Božím. Člověk, jenž našel poklad a nechal si jen něj, se kvůli Božím království všeho jiného vzdal, a tedy stejně jako obchodník svůj život věnuje jen onomu pokladu. V obou případech tedy je Božím královstvím myšlena nejen věc, která působí v člověku radost, ale i člověk touto radostí přetvořený. Boží

²⁸⁴ Srov. Jan 17, 21.

²⁸⁵ In. Teologický sborník 1/2002., ŽÁK. E., P. A. Florenskij-Prorok a mučedník „nového myšlení“, s. 34.

²⁸⁶ In. Teologický sborník 1/2002., ŽÁK. E., P. A. Florenskij-Prorok a mučedník „nového myšlení“, s. 34.

²⁸⁷ Srov. Mt 4, 17; Mk 1, 14.

²⁸⁸ Výraz „Boží království“, který používá evangelista Marek, znamená totéž, co výraz „Nebeské království“, u Matouše. Srov. *Nový Zákon*, s. 25. pozn. k Mt. 3, 2.

²⁸⁹ Srov. Luk 18, 20.

²⁹⁰ Srov. Mt 13, 44-45.

království je tedy akt! Akt nalezení, akt poznání, akt opuštění všeho méněcenného, akt přijetí Nejvyššího a akt setrvání v radosti z Nejvyššího!²⁹¹

Otec Florenskij poukazuje na to, že tímto aktem je myšlen právě Duch Svatý, a tudíž je možné Ducha svatého chápat jako zosobnění Božího království. Ve snaze přiblížit čtenáři Osobu Ducha Svatého vychází z pozoruhodného učení Řehoře Nysského o Duchu jako o „Království Otce a Pomazání Syna.“²⁹² Uvádí ukázkou starého textu Lukášova evangelia kapitola 11, druhý verš, kde jsou slova modlitby Páně: „přijď Království Tvé“, úplně vypuštěna a nahrazena slovy: „necht' sestoupí Svatý Duch Tvůj na nás a očistí nás.“²⁹³ Pokud Otce chápeme jako Krále, pak Duch Svatý je Království Boha Otce. Otec dává svou královskou slávu Synu, což Řehoř Nysský ještě konfrontuje s Žalmem 44.

„Proto Tě pomazal Bůh, tvůj Bůh, Olejem Radosti před Tvými druhy.“ (Ž 44, 8)

Předkládá tak jiné chápání Ducha Svatého, které se neomezuje pouze na princip vycházení, protože, cituje PF Basila Velikého, způsob „vycházení zůstává velice nejasný.“²⁹⁴

Velmi cenné jsou myšlenky o odlišnosti Syna a Ducha. Syna totiž můžeme poznávat z harmonie stvoření, z homogenosti přírodních zákonů, které byly darovány všemu stvořenému bytí skrze Boha Slovo.²⁹⁵ Proto je Boží Logos pro nás jasněji uchopitelný, než Duch, který leží mimo metody a prostředky vědeckého zkoumání.²⁹⁶ Je-li Duch ten, který působí inspiraci, který skrze asketismus otevírá brány mysticismu, není skutečně o Něm možné mnoho mluvit, je možné Jej jedinečně osobně zakusit.²⁹⁷ Přesto je však možné, skrze ovoce Ducha Svatého, které popisuje apoštol Pavel v Listu Galatským,²⁹⁸ poznat člověka, který je Duchem Svatým naplněn.

²⁹¹ Podobenství o rybářské síti pak vysvětluje, že Boží království je již přítomné na zemi, a teprve na konci věků bude z něj vytaženo to špatné. Srov. Mt. 13, 47-50.

²⁹² Srov. FLORENSKIJ. P., *Sloup a opora pravdy*, s. 133.

²⁹³ Tamtéž., s. 133. Bohužel PF neuvádí, kde se tento text dochoval.

²⁹⁴ Tamtéž., s. 121.

²⁹⁵ Tamtéž., s. 125.

²⁹⁶ Tamtéž., s. 125.

²⁹⁷ Tyto pasáže neslouží k rozsouzení velice komplikované otázky, kterou se zabírají odborníci v teologických komisích, ale jde o pouhé nastínění tématu.

²⁹⁸ Srov. Gal. 5, 22-23.

Závěr

Při zpracovávání této práce jsem si uvědomoval, jak nezměrná je velikost a schopnost lidského ducha. Pavel Florenskij byl skutečně tak obdivuhodný člověk a vědec, že obsáhnout, pochopit a pak dokázat přetlumočit bohatost jeho myšlenek je úkol velice obtížný, ale zároveň velmi povznášející. Smyslem a cílem této práce bylo ozřejmit relevantní spirituální pojmy v zásadním díle tohoto pozapomenutého velikána Sloup a opora pravdy.

V první kapitole jsem se snažil nejprve přiblížit život autora, a poté i základní myšlenky, které se prolínají celým dílem. Snažil jsem se uvést do struktury myšlení Pavla Florenského, do myšlení pravoslavného popa, které sice nemusí být katolickému křesťanovi úplně vzdálené, nicméně přesto působí poněkud, řekl bych, až příliš niterně. Toto hluboce duchovní a přitom reálně žité chápání víry nám, západním křesťanům, založeným spíše racionalisticky, dělá trochu problémy. I přes běžně proklamované tvrzení, že věda a víra se nevyklučují, je praxe většinou taková, že víru do vědy, a bohužel ani do života, moc nezatahujeme. Zde právě vidím možnost onoho nadechnutí se druhou plící. Neuzavřít se jen v našem katolickém křesťanství, ale přejmout z jiných denominací, v tomto případě konkrétně z pravoslaví to, co naší církvi chybí. A tím snad je právě probuzení touhy po připodobnění se Kristu.

Protože je kniha *Sloup a opora pravdy* napsána formou dopisů, všímám si v druhé kapitole epistolární pastorace v historii církve. Nebylo rovněž možné nevyzdvihnout biblické pozadí díla a autorův konkrétní vztah ke světu a člověku. Postřehy, například, že evangelium má být hlásáno ne jen lidem, ale všemu stvoření, jsou v dnešní době volající po ochraně, nebo už spíše záchraně stvořeného světa, velice aktuální. Nutnost opuštění egoismu a stálá potřeba asketismu na cestě ke spáse jsou myšlenky provázející celé dílo a vlastně i celý lidský život. Oba tyto procesy mají svůj základ v kázání Ježíše Krista a otec Florenskij pouze popisuje úlohu asketismu na cestě ke spáse, resp. neslučitelnost egoismu s procesem zbožšťování.

Pavel Florenskij nebyl osamělý ostrov a navazoval na myšlení církevních otců, i světových a ruských myslitelů. Mnohými z nich byl přímo ovlivněn, myšlenky některých rozvinul, jiné naopak kritizoval, proto jsem pokládal za vhodné přiblížit i myšlení jeho ruských předchůdců a současníků. Pro ruské křesťanské filosofy je nemyslitelná teologie bez osobně prožívaného, hlubokého duchovního života. Všechny teologické závěry, ke kterým dochází Pavel Florenskij, jsou nejen výsledkem podrobného studia, ale především kombinací studia s osobním zakoušením Trojjediného. V tom je odkaz Pavla Florenského, neuzavřít se ve vlastní moudrosti, ale s otevřeným srdcem i myslí hledat Pravdu, která bude vždycky větší, než jsme schopni poznat.

Zbožštění člověka je prvořadý úkol pro každého křesťana. Ježíš Kristus přece nepřišel proto, abychom měli život věčný až po smrti, ale abychom jej měli již teď. Následování Krista je možné jen zapřením sebe sama. Teprve pak, po upřímném „*Ale ne má, ale tvá vůle se staň,*“ (Luk 22, 42.), je možné srdce očištěné od všeho špatného naplnit upřímnou a radostnou láskou k Bohu i bližnímu. Kniha *Sloup a opora pravdy* může pak být každému křesťanovi na cestě ke zbožštění skutečnou oporou.

Anotace

Autor / Author: KUBRICKÝ, Jiljí

Název diplomové práce / Title of the thesis:

Relevantní spirituální pojmy ve Florenského díle Sloup a opora pravdy

Relevant spiritual concepts in the Florens work: Column and support of the truth

RELEVANT SPIRITUAL CONCEPTS IN THE FLOREN'S WOORK: COLUMN AND
SUPPORT OF THE TRUTH

Katedra, univerzita / Department, University:

Katedra pastorální a spirituální teologie CMTF UP v Olomouci

Department of Pastoral and Spiritual Theology, Sts Cyril and Methodius Faculty of Theology,
Palacky University Olomouc

Vedoucí práce / Supervisor: doc. Dr. Michal Altrichter, Th.D.

Počet stran / Number of pages: 75

Klíčová slova/ Keywords:

Pravda, asketismus, Sebedokazatelný Subjekt, trojjedinost

Truth, asceticism, Self-demonstrable Subject, trinity

Bibliografie

Písmo a církevní dokumenty:

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad, Vyd. 1. Praha: Česká katolická charita 1987.

Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1995. ISBN 80-7113-132-6.

Nový zákon, Text užívaný v českých liturgických knihách, přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k nové Vulgátě, Praha: Česká liturgická komise, 1989.

BENEDIKT XVI. *Deus caritas est: Bůh je láska : encyklika nejvyššího pontifika Benedikta XVI.* 4. vyd. Přeložil Ctirad Václav POSPÍŠIL. Praha: Paulínky, 2012. ISBN 978-80-7450-043-5.

Pramen:

FLORENSKIJ, Pavel Aleksandrovič. *Sloup a opora pravdy,* Vyd. 1. Velehrad: Refugium 2003. ISBN 80-86715-10-8.

Primární a sekundární literatura:

AMBROS, Pavel. *Vladimír Solovjov a jednotná Evropa,* Velehrad: Refugium, 2001. ISBN 80-86045-77-3.

BERDJAJEV, Nikolaj Aleksandrovič. *Vlastní životopis,* Olomouc: Refugium 2005. ISBN 80-86715-44-2.

BORRIELLO, Luigi, ed. *Slovník křesťanských mystiků.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7195-198-8.

Dopisy svatého Františka Saleského I, Ed. IHNÁT. J., Salesiánská provincie, 2000.

FLORENSKIJ, Pavel Aleksandrovič. *Sůl země: život starce Isidora,* Vyd. 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. ISBN 978-80-7195-750-8.

IVANOV, Vjačeslav. *Subjekt a kosmos*, Vyd. 1. Olomouc: Refugium 2010. ISBN 978-80-7412046-6.

LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*, Vyd. 1. Velehrad: Refugium 2004. ISBN 80-86715-26-4.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi: náčrt trinitární teologie*, Vyd. 2. Praha: Krystal OP, 2010. (Karmelitánské nakladatelství: Krystal OP). ISBN 978-80-87183-14-4.

SALESKÝ, František. *Duchovní nauka*. Brno: Cesta, 1990. ISBN 80-85319-17-9.

SLÁDEK, Karel. *Vladimír Solovjov - mystik a prorok: osobnost a dílo Vladimíra Solovjova pohledem (nejen) české reflexe*, Vyd. 1. Olomouc: Refugium, 2009. Studijní texty (Centrum Aletti). ISBN 978-80-7412-021-3.

SLÁDEK, Karel., A noc byla dlouhá a temná. *Katolický týdeník*, 2017/43., Perspektivy., s. 7. ISSN 0862-5557.

SOLOVJOV, Vladimir Sergejevič. *Filosofické základy komplexního vědění*, Vyd. 1. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2001. ISBN 80-86045-73-0.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*, 3. vyd. Praha: Zvon, 1993. ISBN 80-7113058-3.

ŠPAČEK, Michael. *Poznání Boha a veškeré skutečnosti podle Tomáše Špidlíka*. Olomouc: Nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2017. Hlas Velehradu (Refugium Velehrad-Roma). ISBN 978-80-7412-282-8.

ŠPIDLÍK, Tomáš a Marko Ivan RUPNIK. *Integrální poznání: symbol jako nejdokonalejší výpověď*, Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2015. ISBN 978-80-7412-197-5.

ŠPIDLÍK, Tomáš. *Vědy - umění - náboženství: protiklad nebo soulad?*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2009. Současné otázky. ISBN 978-80-7412-037-4.

TENACE, Michelina. *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, Vyd. 1. Velehrad: Refugium, 2000. Studie (Refugium Velehrad-Roma). ISBN 80-86045-55-2.

TEOFAN. *Povzbuzení k duchovnímu životu: korespondence*, Vyd. 1. Velehrad: Refugium, 2004. ISBN 80-86715-33-7.

ŽÁK. Ľubomír., P. A. Florenskij-Prorok a mučedník „nového myšlení.“ In. *Teologický sborník*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1/2002. s. 28-40. ISSN 1211-3808.

Internetové zdroje:

Prispěvatelé Wikipedie, *Pavel Florenskij* [online], Wikipedie: Otevřená encyklopedie, c2019, Datum poslední revize 13. 06. 2019, 13:14 UTC, [citováno 22. 10. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_Florenskij.

Prispěvatelé Wikipedie, *Kritický racionalismus* [online], Wikipedie: Otevřená encyklopedie, c2018, Datum poslední revize 29. 08. 2018, 19:37 UTC, [citováno 22. 10. 2019] Dostupné: z https://cs.wikipedia.org/wiki/Kritick%C3%BD_racionalismus.

Prispěvatelé Wikipedie, *Slavjanofilství* [online], Wikipedie: Otevřená encyklopedie, c2018, Datum poslední revize 19. 02. 2018, 11:32 UTC, [citováno 22. 10. 2019]. Dostupné: z <https://cs.wikipedia.org/wiki/Slavjanofilstv%C3%AD>.

DVOŘÁČEK, Michal. Význam optinské poustevny a zdejších ctíhodných starců v letech 1820-1930, [online], *Theofil revue*, [cit. 18. 3. 2018]. ISSN 1803-7704 Dostupné: z <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=270>.

MÁDR. OTO., *Mravouka I, Základy*, [online], Dostupné z: <https://www.otomadr.cz/Knihy/Mravouka-I-Zaklady-skripta> [cit. 2019-10-29].

ŘOUTIL. Michal., Teofan Zatvornik: Povzbuzení k duchovnímu životu, *Teologické texty* [online]. 2005/5,(3) [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2005-5/Teofan-Zatvornik-Povzbuzeni-k-duchovnimu-zivotu.html>.

Seznam použitých zkratk

KKC – Katechismus katolické církve

PF – Pavel Florenskij

SB – Sergej Bulgakov

SoP – Sloup a opora pravdy

VS – Vladimír Solovjov